

DJECA KAO IZVORI INFORMACIJA O KRIMINALNOM DOGAĐAJU

Stručni rad

CHILDREN AS SOURCES OF INFORMATION ON CRIMINAL EVENT

Professional paper

Duško MODLY
Nebojša BOJANIĆ

Sažetak

U ovom radu, govori se o procesu ispitivanja djece kao posebnom personalnom izvoru informacija i njihovom statusu u postupku. U radu se govori samo o dvije kategorije djece kao izvora informacija: djeci kao neposrednim i posrednim svjedocima, i djeci žrtvama kao svjedocima sui generis. Stalno se ima u vidu da djeca mogu biti aktivan i pasivan izvor informacija. Kao aktivan izvor informacija djeca saopćavaju svoja znanja na verbalan ili neverbalan način (govor tijela). Kao pasivan izvor djeca su objekt tjelesnog pregleda ili osobne pretrage.

Posebno je obrađeno područje u kojem se navode čimbenici od kojih ovisi uspješnost ispitivanja djece. Detaljno su obrađena pitanja: pripreme djece za davanje iskaza, taktika, strategija i uvjeti ispitivanja, planiranje ispitivanja, uloge umora, vrste i načina postavljanja pitanja, objektivnim (ambijentalnim) uvjetima ispitivanja, vremenu ispitivanja, poznavanju predmeta itd.

Poseban naglasak stavljen je na najčešće pogreške kod ispitivanja djece, tipologiju i ulogu pitanja, tipologiju svjedoka, svojstva ispitivača, ocjenu vjerodostojnosti iskaza, itd. Sve navedeno, dato je kroz prizmu kriminalističkih procedura.

Ključne riječi

ispitivanje djece, taktika i tehnika ispitivanja, tipologija svjedoka i pitanja, ocjena rezultata ispitivanja

Abstract

From the point of view of criminal law, children are today frequently seen as an important personal source of information, particularly as related to a criminal event as a potential offense or the actual offense. Their status in the informal and formal legal procedures may be that of: 1. a witness, either a percipient witness, also called eyewitness, or an intermediate witness, also called hearsay witnesses, 2. a victim, either primary or collateral, and 3. a suspect (defendant). Children may be active or passive sources of information. The former refers to verbal and nonverbal communication (body language), and the latter refers to children being subjects to screening or body searches.

Interrogation of children using interviewing techniques (primarily cognitive) in the investigation process is an important source of relevant information. In the process, one should discard prejudices that children tend to be poorer witnesses than adults. Child interviewing is a special form of communication based on their psychophysical characteristics. The success of the interview depends on numerous factors, such as: environmental factors relating to the physical characteristics of the room in which the interview is conducted, the quality of communication between the interviewer and the interviewee (a child), the time of day at which the interview is conducted, the child's age, his/her status in the procedure etc. Of special relevance is the event/offence which is the subject of the interview (intra-offense relationships as a relational moment). Furthermore, the capacity of a child to perform simultaneous tasks bears significance as well as the conditions under which the interviews are conducted, followed by the actual interview setting: 1. a place of interview, 2. time of interview, and 3. interviewer's familiarity with the case (subject) in connection with which the child is interviewed. The way in which children obtained information revealed during their deposition and the factors relating to child's nutritional requirements (hunger, thirst, inadequate food or drinks etc.) also play a role.

Interviewers must have substantial knowledge of psychology of children serving as sources of information as well as the child interview tactics and techniques. These refer to psychological elements. Particular problems may arise in cases involving handicapped children, i.e. children who are mentally challenged (retarded), deaf, mute or deaf-mute, blind; have some degree of physical disability etc.

The quality of child's deposition largely depends on their individual characteristics. Children should also be constantly observed during the interview in order to identify the mental processes underlying observable physical behavior, the so called behavioral symptoms.

Key words

children as sources of information, child interviewing, tactics and techniques for interviewing children, physical and psychological aspects of child interviewing, evaluation of child's deposition etc.

Uvod

U ovom radu, govori se o ispitivanju djece, kao posebnom izvoru informacija. Ispitivanje o kojem je riječ, je poseban oblik razgovora, u pravilu tipa kognitivnog intervjua. U praksi se govori o konverzacijskom dijelu posla gdje se pojam odnosi na ovlaštene službene osobe organa represije. Pod pojmom „dijete“ u ovom radu podrazumijeva se osoba kojoj pravni poredak priznaje status njezinih posebnih potreba i ovisnost o odraslim osobama. Taj pojam određuje osobu od rođenja do određene dobi¹.

¹ Prema članku 1. Konvencije UN o pravima djeteta, djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 18 godi-

Djeca kao izvor informacija u neformalnom ili formalnom postupku koji se provodi u vezi s kriminalnim događajem ili krivičnim djelom mogu imati status (Bayer, 1978.): 1. neposrednih svjedoka, tzv. svjedoka po viđenju (očevici) ili posrednih svjedoka tzv. svjedoci po čuvenju, 2. žrtve, primarne ili kolateralne, kao kada se javljaju kao svjedoci sui generis i 3. Osumnjičenika. U ovom radu biti će riječi samo o prve dvije kategorije.

Djeca mogu biti aktivan ili pasivan izvor relevantnih informacija. U prvom slučaju radi se o verbalnom iskazu (usmenom ili pismenom), ili o neverbalnom iskazu tzv. govoru tijela. U drugom slučaju djeca se javljaju kao objekti tjelesnog pregleda ili osobnog pretresa.

Ispitivanje djece je poseban oblik razgovora zbog njihovih psihofizičkih karakteristika. Djeca se u praksi nerijetko javljaju kao važan izvor relevantnih informacija. Danas su odbačene predrasude da su djeca lošiji svjedoci od odraslih osoba (Roso, 1995., Krivokapić, 1997., Modly, et al., 2008.) Uspješnost razgovora ovisi o brojnim čimbenicima kao što su: 1. ambijentalni, u smislu karakteristika mjesta ispitivanja, 2. kvaliteta komunikacije na relaciji ispitivač-ispitanik, 3. doba dana kada se vrši ispitivanje, 4. dob djeteta, 5. status djeteta u postupku itd. Nadalje, posebnu ulogu igra vrsta događaja u smislu kriminalnog događaja, krivičnog djela ili kazusa u vezi s kojim se provodi ispitivanje. Slijede interdeliktne odnosi, kao relacijski moment. Važnu ulogu igra i simultani kapacitet djeteta, kao i stvarni elementi kod ispitivanja pod kojima se podrazumijeva: 1. mjesto ispitivanja, 2. vrijeme ispitivanja i 3. poznavanje slučaja (predmeta) u vezi s kojim se provodi ispitivanje. Posebnu ulogu igra način na koji su djeca došla do saznanja (podataka) o kojima iskazuju, direktan ili indirektan (Modly, et al. 2008).

Ispitivači trebaju dobro poznavati psihologiju djece s obzirom na dob i psihofizički razvoj djece, kao i taktiku i tehniku (strategiju) ispitivanja. Riječ je primarno o elementima psihološke prirode. Stalno treba imati u vidu da su kvaliteta i kvantiteta iskaza djece bitno uvjetovani njihovim individualnim svojstvima.

Težište u radu stavljeno je na pogreške kod ispitivanja djece.

na, osim ako se zakonom granica punoljetnosti ne odredi ranije (Maleš, D., 2001). Sa druge strane prema odredbama krivičnih zakona djeteta je osoba koja nije navršila 14 godina života (Članak 1., st. 10 Krivičnog zakona BiH, Službeni Glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/03, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10; Članak 2., st. 9. Krivičnog zakona Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, broj 36/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 42/10; Članak 2., st. 9. Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj, 10/03, 6/05, 21/10, 47/11, 52/11; Krivični zakon Republike Srpske ne definira pojam djeteta u krivičnopravnom smislu, ali u pojedinim svojim odredbama koristi pojam djeteta i maloljetnih osoba. Krivičnopravna podjela ima značaj samo ukoliko se radi o izricanju i promjeni sankcije, odnosno kod utvrđivanja stepena krivične odgovornosti, a sa aspekta svjedočenja, formalno nema značenje, te se postupa u skladu sa Konvencijom UN o pravima djeteta.

Ispitivanje djece

Riječ je o posebnom načinu ispitivanja, kako je ranije navedeno, zbog psihofizičkih karakteristika djece. Djeca predstavljaju posebnu kategoriju personalnih izvora informacija u skladu s njihovim statusom u postupku. Imajući u vidu rečeno, potreba za upoznavanjem ličnosti djeteta kao potencijalnog ispitanika igra posebnu ulogu, jer razvoj djeteta prate brojne intenzivne psihofizičke promjene razvoj kojih danas ima akceleracijske karakteristike. Upoznavanje s ličnošću ispitanika treba poslužiti za upoznavanje s njegovim duševnim razvojem, sposobnošću pravilnog opažanja (svim osjetilima), pamćenja i reprodukcije zapamćenog. Uvijek treba nastojati prikupiti širi krug informacija od onih koje se mogu dobiti osobnim kontaktom ispitivača s ispitanikom-djetetom.

Ispitivanje se može provoditi na raznim mjestima (otvoreni i zatvoreni prostori). U nekim slučajevima, najbolje je provoditi ispitivanje na mjestu događaja (*in situ*), a u nekim, u posebnim za tu namjenu uređenim prostorijama (Modly, 1999.). Iako su uvjeti ispitivanja na mjestu događaja zbog primarno brojnih objektivnih vanjskih uzroka u pravilu lošiji, prednost leži u tome što su na mjestu događaja prisutni tzv. asocijacijsko-rekonstrukcijski elementi, koji pobuđuju prisjećanje ispitanika.

S taktičkog stanovišta ispitivanje treba biti takvo da dijete ispitanik što prije zaboravi događaj kojem je prisustvovalo ili u kojem je aktivno sudjelovalo (primarno kao žrtva). Preporučuje se samo jedno ispitivanje, ali nažalost, potrebe prakse često traže ponovna očitovanja u vezi s novim važnim informacijama i dokazima, prepoznavanja i suočavanja, što anulira navedenu preporuku.

Ispitivanje treba obaviti što prije zbog nastupanja zaborava (Krivokapić, 2005.), popunjavanja postojećih praznina u sjećanju novim sadržajima, razvoja mašte, utjecaja (namjernog ili nenamjernog) drugih osoba i sl. U prilog navedenog govori dokazana činjenica da na točnost i vjernost iskaza u velikoj mjeri utječe dužina protoka vremena od prvobitnog (autentičnog, originalnog opažanja) zapažanja do njegove reprodukcije (Marković, 1972.). Ukoliko je taj razmak kraći, utoliko se kriminalni događaj/krivično djelo može potpunije i vjernije zadržati u sjećanju svjedoka. Sjećanja protekom vremena sve su bljeđa dok postepeno ne iščeznu. Dokazao je da je zaboravljanje u početku dosta naglo, a zatim sve polaganije. Iako je od njegovog djela prošlo puno vremena, krivulja zaboravljanja koju je utvrdio i eksperimentalno istražio uz male modifikacije je i danas na snazi. Pamćenje svjedoka je selektivno, rekonstruktivno, krhko i vjerojatno varljiv fenomen koji tipično stvara kombinaciju točnog, netočnog i nepotpunog prisjećanja. Naprijed navedeno osobito vrijedi za djecu. Većina kriminalističko-forenzičkih psihologa smatra da su prva dva dana najdragocjenija (Roso, 1995., Simonović, 2004.). Svako odugovlačenje s ispitivanjem svjedoka je nepoželjno i pogibeljno za saznanje istine. Iskustvo govori da svjedoke i oštećenike treba ispitati u skladu s načelom brzine (operativnosti). Trebalo bi razmisliti i o mogućnosti da, putem reminiscencije reproduciranje opaženog može biti i popravljeno, osobito kod djece predškolskog uzrasta.

Treba imati u vidu da djeca svjedoci i oštećenici izlažu svoju „sliku“ o događaju. Ona ne iznose vanjske, nego kompleksne asocijacije. Djeca često zapažaju pojedine detalje i pojedinosti, nego događaj u cjelini (Krivokapić, 1997.). Opasno je kada se djeci svjedocima ostavi vremenski razmak da shvate važnost i značenje svog opažanja, da razmišljaju o događaju, razgovaraju o njemu s trećim osobama itd. Nerijetko se nesvjesno falsificira individualno prisjećanje putem „kolektivnog ujednačavanja zajedničkim komentiranjem“ (Modly, et al. 2008). Na kraju tog procesa, ne zna se što je svjedok opazio, što je pri tome mislio i što je zapamtio (obično nevažne detalje), a što su mu drugi svjesno ili nesvjesno sugerirali. Postoje, međutim, kriminalističko-psihološke situacije, osobito kada je riječ o djeci žrtvama, kada se mora pričekatati s ispitivanjem. To su slučajevi kada ispitanici doživljavaju kriminalni događaj ili krivično djelo u snažno naglašenom afektivnom stanju, odnosno šoku.

Taktika i tehnika (strategija) ispitivanja

Pod taktikom ispitivanja treba podrazumijevati planiranje i provođenje ispitivanja uz svrhovitu primjenu pogodnih i dopuštenih metoda ispitivanja. Pod tehnikom ispitivanja treba podrazumijevati vještine ispitivača i pomoćna sredstva koja omogućavaju neprijeporan tijek ispitivanja (Modly, et al., 2008).

U kriminalističko-pravnoj praksi se često daje pretjerana važnost riječima, a zastavlja se simptomatska slika (govor tijela) ispitanika. Zaboravlja se da uobličavanje iskaza u mimici, pantomimici, gestikulaciji, boji i tonalitetu glasa i sl. dozvoljava mnogostruke zaključke. Simptomatika je bogatija u izražajnim mogućnostima od govora, a nerijetko govori suprotno od onoga što ispitanik iskazuje.

Priprema ispitivanja :

Kostur svakog ispitivanja trebaju činiti „zlatna“ pitanja kriminalistike“ (Vodinelić, 1978., Roso, 1995., Pavišić, i Modly, 1999., Modly, et al., 2008.). Priprema ispitivanja ovisi o težini i složenosti slučaja i raspoloživim podacima o osobi ispitanika (socijalna anamneza). Riječ je o socijalnom liku, svojstvima karaktera i temperamenta i sl. Ovlaštene službene osobe na tom planu često su nemoćne bez pomoći forenzičkog psihologa. Za potrebe ispitivanja važno je znati da li je ispitanik oprezan, promišljen, nepovjerljiv, lakomislen, brbljiv, šutljiv i sl. Treba proučiti i njegov odnos prema drugim sudionicima u postupku. Radi osvježanja memorije mogu se izraditi crteži, skice, fotografije i druge tehničke snimke, osobito kada je riječ o maloj djeci. Vrlo pozitivne rezultate u praksi dala su ispitivanja male djece uz pomoć maketa (Modly, et al. 2008.).

Ispitivač mora znati što želi otkriti, utvrditi i dokazati. Riječ je o stvaranju *plana ispitivanja* (tzv. orijentacijski plan) po osobama i po činjenicama. To je plan vlastitog postupanja ispitivača za cijelo ispitivanje po isječcima. Plan se temelji na povezanosti vlastitog znanja, sposobnosti, vještine i ostalih osobina ličnosti ispitivača, kao i

misaonom predviđanju postupka uz eventualno uzimanje u obzir moguće protu strategije ispitivanja, iako je riječ o djeci. U praksi se premalo vodi računa o okolnosti da se strategiji ispitivača suprotstavlja strategija ispitanika. Ispitivanje mora ići korak po korak, od poznatog prema nepoznatom. Riječ je o postepenom saznanju istine. „Preskakanje“ u procesu pronalaženja relevantnih činjenica dovodi do zablude. U postupku sve ovisi od kvalitete i potpunosti dokaza (neformalnih i formalnih). Važno je utvrditi tzv. polaznu (čvornu) točku i poći od sigurno utvrđenih činjenica. Traži se primjena načela brzine i iznenađenja, ali ne i brzopletost. Nema krutog i šablonskog planiranja. U osnovi pismeni plan ispitivanja trebao bi obuhvatiti (Modly, et al., 2008.): 1. okolnosti događaja kao skup uvjeta koje treba razjasniti, 2. vjerodostojne podatke s kojima se raspolaže, 3. formulaciju i redosljed pitanja (pretpostavljenih) koja treba postaviti i određivanje trenutka kada ih treba postaviti itd., 4. primjedbe i vanjski momenti itd. Vanjski momenti ispitivanja su: dan, sat, mjesto ispitivanja, sigurnosni aspekti i dr.

U praksi je nemoguće doslovno slijediti određenu strategiju, već se javljaju promjene strategija. Na ispitivača uvijek vrebaju slijedeće opasnosti, da podlegnu strategiji ispitanika (što je kod djece rjeđi slučaj) ili da zbog nesigurnosti, neiskustva ili drugih razloga plan postavi kao dogmu, da ne prepozna nesklad između svojih pretpostavki i realne situacije. To dovodi do pogrešnih procjena stanja, do predrasuda prema ispitaniku, do sugeriranja određenih sadržaja i u konačnici do neuspjelog ispitivanja ili čak pravno pogrešne odluke.

Stalno treba imati u vidu da je ispitivanje živ i gibak proces, da ranije dan iskaz u izvjesnoj mjeri određuje sadržaj kasnijih iskaza, jer ispitanici, pa makar to bila i djeca, ne žele sami sebi proturječiti. Ispitivanje ne smije biti samo rutina. Plan onemogućava stvaranje predrasuda (preduvjerenja) najopasnijeg protivnika saznanja istine u procesu ispitivanja. Stvaranje plana mora predstavljati kritičko mišljenje. Pošto se u pravilu na početku ispitivanja raspolaže s nedovoljno činjenica, svaki zaključak ispitivača ima hipotetsko obilježje, što znači samo mogućnost, kao mjeru vjerojatnosti. Zbog navedenog postoji opasnost da se u daljnjim misaonim operacijama polazi od predrasuda

Plan prisiljava ispitivača da slučaj (predmet) proučava namjerno i svjesno, sa svih mogućih stanovišta, čime se uz ostalo, kako je navedeno, izbjegavaju predrasude. Izvor predrasuda često se nalazi u osobnom utisku koji na ispitivača ostavlja ispitanik. Simpatija ili antipatija, fizionomija, način odijevanja, frizura, način govora, grimase, tikovi i sl. mogu izazvati simpatiju ili odvratnost. Riječ je o prvom utisku (*engl. Primacy Effect*). Ispitivač se treba uzdržati od uzbuđenja i održati mirnu atmosferu tijekom ispitivanja. Svojom pribranošću ispitivač djeluje na ispitanika pozitivno, umirujuće (sedirajuće), kod koga će popustiti afektivno stanje, ako ga je bilo.

Neki praktičari smatraju kada je riječ o čudorednim deliktima, da bi djecu trebali ispitivati ispitivači koji su oženjeni/udati i imaju djecu. Herren (1977.) je istaknuo da kod ispitivanja djece treba voditi računa o tome u kojoj mjeri je dijete sposobno da

zapaža neki događaj, a zatim da ga vjerno reproducira (često nakon proteka znatnog vremenskog perioda i pod utjecajem vanjskih okolnosti) i da na iskaz utječu pogreške i emocije i sve slabosti čovjeka. Autor također upozorava da postoje četiri stupnja u formiranju iskaza svjedoka: 1. zapažanje, 2. registriranje u svijesti onoga što je zapaženo, 3. stvaranje mentalne slike u svijesti svjedoka o onome što je zapaženo i 4. samo svjedočenje. Kod djece ulogu igra i svijet u kojem žive (Herren, 1977.).

Umor i ispitivanje :

Stalno treba imati u vidu da radna sposobnost djece ispitanika nije bezgranična. Traži se puna sposobnost pažnje, svježina osjetila i duha koji su preduvjet za pravilno ispitivanje. Uslijed umora dolazi do krivotvorenja iskaza, ispuštanja važnih detalja, nesporazuma, loših formulacija i sl. Zbog umora se smanjuje i spretnost i sposobnost izražavanja.

Iskaz ispitanika može se odvijati kao: 1. slobodno (spontano, narativno) izlaganje, 2. kao odgovaranje na pitanja i 3. kao kombinacija jednog i drugog. Prve dvije metode moraju se kombinirati. Treba imati u vidu da metoda slobodnog iskaza omogućava stvaranje slike o osobi ispitanika (Krivokapić, 1997.).

Pripremanje djece za razgovor :

Sattar i Bull (1995.), upozoravaju na važnost pripreme djeteta za davanje iskaza. To prema navedenim autorima traži multidisciplinarnu kooperaciju između raznih organa i službi i veću senzibilnost u postupku, kao i upotrebu inovacija u tehnikama intervjuiranja. Autori upozoravaju da se do sada vodilo računa o dvije među faze: period između operativnog istraživanja i konačnog ispitivanja na sudu, a zanemarijana je faza nakon što je postupak na sudu završen. Kod navedenih priprema treba stalno voditi računa o kontekstu i okolini u kojima dijete svjedok se treba prisjetiti informacija. Posebno je važan ambijentalni čimbenik u smislu mjesta ispitivanja. Trebalo bi razmisliti, kada je riječ o iskazu na sudu, da bi djecu prije ispitivanja trebalo odvesti u praznu sudnicu i pokazati im ambijent i mjesto na kome će se nalaziti. Na taj način se može prije iskaza dobiti saznanja o dječjoj percepciji sudnice, njihovim osjećajima i anksioznostima. Djeca se boje nepoznatog i svjedočenja, osobito na sudu. Iako postoji institut isključenja javnosti, ostaju svi ostali akteri (suci, tužioc, odvjetnici, eksperti i sl.). Naime, situacija na ispitivanju može narušiti dječje inače stabilno emocionalno stanje i kvalitetu njegovog iskaza kao dokaza. Kako bi se prevladala forenzička zbunjenost, u tijeku priprema djeteta za svjedočenje važnu ulogu igra upoznavanje s karakteristikama postupka, uz eventualno objašnjenje zakonskih izraza i pojmova i uloge ovlaštenih službenih osoba i objašnjenje da se postupak ne vodi protiv njih, jer je to pogrešno shvaćanje nerijetko prisutno među djecom. To na strani ovlaštenih službenih osoba pretpostavlja postojanje komunikacijskih i jezičnih vještina. Od djece ne treba tražiti da se prisjete opaženog u zakonskom kontekstu, jer ona uslijed razvojnih ograničenja u komunikacijskim vješti-

nama u pravilu to ne mogu. Treba shvatiti i ograničenost djece u pogledu složenih jezičnih pojmova. Zato treba smanjiti upotrebu složenih i dugačkih gramatičkih konstrukcija. Takve konstrukcije rezultiraju pogrešnim shvaćanjem (razumijevanjem) postavljenih pitanja. Treba koristiti jezik primjeren profilu i dobi djeteta. Kada se djecu ispituje na složeni (komplicirani) način i teško razumljivim pitanjima udio pogrešnih odgovora se znatno povećava (Modly, 1998.).

Programi pripremanja djece svjedoka za davanje iskaza trebaju imati za cilj da demistificiraju proces svjedočenja uz smanjenje straha i anksioznosti. Period dugog čekanja do pojave na sudu na djecu djeluje vrlo stresno.

Pitanja :

Kod ispitivanja djece treba koristiti rječnik i pojmove sredine u kojoj dijete živi u skladu s njegovom dobi. S obzirom na to da o prihvatljivosti dječjeg iskaza ovisi autentičnost i doslovno dokumentiranje rečenog, to imperativno traži primjenu tehničkih registracija. Kod pismenog registriranja iskaza djeteta treba doslovno koristiti terminologiju djeteta. Treba hitno provjeriti sve dobivene informacije. U slučaju potrebe treba osigurati prisutnost psihologa (Bayer, 1978.), defektologa, socijalnih radnika i drugih stručnjaka (Roso, 1995.). Takođe, treba voditi računa o sindromu akomodacije zbog kojeg djeca često lažu i više puta mijenjaju verzije o događaju. Ne treba inzistirati na dobivanju svih informacija u tijeku samo jednog razgovora, na čemu inzistiraju neki psiholozi, jer treba imati u vidu psihološko opterećenje djeteta. Ovakav stav može se uvažiti pod uvjetom da je prvi razgovor bio potpun, što se u praksi u pravilu ne događa. Praksa takav stav anulira, jer se u postupku javljaju nove informacije koje traže ponovni razgovor s djetetom. Treba onemogućiti postojeće i potencijalne izvore ometanja razgovora. Treba izbjegavati sekundarnu viktimizaciju djeteta i svako dodatno traumatiziranje (Aleksić, Škulić, 2007.).

Pitanja u osnovi mogu biti: 1. određena, 2. podsjećajuća, 3. dopunjujuća, 4. kontrolna, 5. precizirajuća, 6. razjašnjavajuća, 7. sugestivna itd. (Modly, et al. 2008.). Kada je riječ o postavljanju pitanja, treba imati u vidu da je ispitivanje vještina (umijeće) i da se treba odvijati tako da ispitanik odgovori samo na činjenice i okolnosti u vezi s događajem zbog kojeg se provodi ispitivanje. Svako pitanje je u određenom smislu sugestivno, jer se njime pobuđuju, sugeriraju i potiču predodžbe i osjećaji, te je odgovor reakcija na ovo pobuđivanje. Sugestibilnost nekog pitanja je primarno u njegovoj formulaciji, sadržaju, čitavoj ličnosti ispitivača iz koga može da „zrači“ i predispoziciji samog ispitanika. Sugestibilnost pitanja kako je navedeno, nerijetko ne leži u njemu samom (s obzirom na sadržaj i formulaciju) nego i u vrsti pitanja i načinu njegovog postavljanja, tonu kojim se pita, pogledu kojim je popraćeno, značajnom osmijehu, pokretu ruke i sl.. S autoritetom ispitivača raste i mogućnost sugestije. Nikada se ispitivanje ne smije vršiti tako, da ispitanik odgovara s „da“ ili „ne“, jer se u pravilu dobiva odgovor koji ne odgovara istini. Ispitanici se često „poređuju“ obrazovanju, pretpostavljenoj inteligenciji, spretnosti, sigurnom nastupu i

autoritetu ispitivača. Zato ako se radi o plašljivim svjedocima, s niskim obrazovanjem (o čemu je riječ kod djece) i nesigurnima, sadržaji iskaza mogu biti iskrivljeni, a zbog utjecaja ispitivača mogu se dobiti i odgovori suprotni stvarnosti (Modly, et al. 2008.).

Treba izbjegavati sugestibilna (Marković, 1972., Vodinelić, 1978., Roso, 1995., Krivokapić, 1997., Aleksić, Škulić, 2007.) ili odlučna pitanja npr.: „Da li je kaput bio crn?“ jer mogu dovesti do tzv. „iznuđenog“ iskaza. Najopasnija su kapciozna pitanja npr.: „Da li je učinilac bio visok ili nizak?“, jer se polazi od pretpostavke da je ispitanik nešto zapazio. Riječ je o stavljanju u osnovu pretpostavke nečeg kao sigurno činjenicu koja još nije dokazana da se desila. To su lukava pitanja u kojima se krije zamka i koja su zabranjena. Kada je ispitanik jednom popustio sugestiji i pogrešno odgovorio, nastavna sugestivna pitanja, navest će ga da nastavi s daljnjim krivim izgrađivanjem svoga sjećanja. Sugestivnih pitanja treba se čuvati, ali ih nije moguće potpuno isključiti. Ona mogu biti korisna kao podvrsta kontrolnih pitanja u pogledu vjerodostojnosti iskaza i dobivanje osnove za ocjenu iskaza. To znači da koji puta kada je dobiven iskaz se može namjerno postaviti sugestivno pitanje radi provjere čvrstoće i sigurnosti sjećanja ispitanika. Stalno treba imati u vidu da sugestivna, osobito kapciozna pitanja nisu dostojna pravosuđa, ali kada ih se „mora“ postaviti njihov sadržaj i odgovori moraju biti doslovno registrirani (Modly, et al, 2008).

Stalno treba imati u vidu da je ispitivanje djece vještina koju treba naučiti. Riječ je o specijaliziranom istraživačkom radu. Izazivanje konflikta s ispitanikom je u suprotnosti sa taktikom ispitivanja. Tijekom ispitivanja treba izbjegavati teške izraze tzv. „killer“ fraze. Ispitivanje treba voditi neutralno, postavljajući neutralna pitanja itd. Simptomatska slika predstavlja jedan mozaik sačinjen od mnoštva detalja. Na strani ispitivača traži se razvijena sposobnost za selektivno promatranje, uočavanje i interpretiranje svih elemenata u ponašanju ispitanika (Roso, 1995., Modly, et al. 2008.). To pretpostavlja postojanje određenih tehničkih pretpostavki, kao što je međusobna udaljenost ispitivača i ispitanika tzv. personalna distanca. Riječ je o prokemiji, promišljenom korištenju osobnog prostora kod ispitivanja. Između ispitivača i ispitanika ne smiju se nalaziti nikakve prepreke. Ispitivač mora zauzeti položaj koji mu omogućava pun uvid u sve manifestacije ispitanika. Sve vanjske manifestacije svrstavaju se u tri kategorije (Modly, et al. 2008): (1) fizičke, (2) psihičke i (3) audiovizuelne. Među najuočljivije fizičke (tjelesne) manifestacije spadaju facijalna ekspresija i pokreti pojedinih dijelova tijela. Za procjenu emocionalnih stanja najvažniju ulogu ima facijalna ekspresija. Lice predstavlja najaktivniji mimički organ. Izraz lica ispitanika nijansirano prati psihološka stanja kroz koja ispitanik prolazi i to s preciznošću koju je teško postići riječima. Znaci koji čine neverbalnu poruku su: pokreti očiju, podrhtavanje usana, mrštenje, tikovi, pokreti očnih kapaka, promjene položaja tijela koje ispitanik zauzima i sl. (Roso, 1995.). Riječ je o neverbalnim manifestacijama i obliku neverbalne komunikacije.

U razgovoru sve kretnje imaju određeni značaj, a osobito one koje se javljaju spontano i nekontrolirano. Ako ispitanika postavljena pitanja i cjelokupna situacija jače

emotivno angažiraju, on postaje nervozniji i čini razne pokrete u pravilu nekontrolirane, kao što su gužvanje maramice, trljanje dlanova, lupkanje nogom, lomljenje ruku, kuckanje prstima po stolu, dizanje ili spuštanje ramena, naginjanje glave u stranu i sl. U sastav simptomatske slike ulazi i pojava crvenila ili bljedila kože, pojačano znojenje, sušenje usana, gutanje pljuvačke, grčevi mišića itd. Psihički oblici manifestiranja laži imaju karakter svojevrsnih obrambenih mehanizama. Kada ispitanik osjeti ili mu se čini da je njegov „Ego“ ugrožen, dolazi do rasta emocionalne napetosti i nesvjesnog aktiviranja određenih mehanizama. Prema Rosi (1995.) Oni se manifestiraju u pojačanoj ljutnji, drskosti, strahu, nervozu, anksioznosti, prividnoj hladnokrvnosti ili opuštenosti kada se te manifestacije u konkretnoj situaciji ne očekuju. Može se javiti projekcija u smislu pripisivanja drugima vlastitih impulsa, racionalizacija (izmišljanje razloga koji nisu pravi i vjerovanje u njih), regresija (traženje uporišta u primitivnijim oblicima reagiranja, kao što su plač, apatija, lupanje nogama, besmislene izjave i sl.), reaktivne formacije (obrana od zabranjenih ili neželjenih impulsa izražavanjem suprotnog), kao i različiti vidovi simulacija (Roso, 1995.). Audiovizuelni indikatori koji prate rast emocionalne napetosti su promjene u intenzitetu, visini i boji glasa i načinu govora: duge pauze, zastajkivanja u govoru, zamuckivanje, naglašavanje pojedinih riječi, „peglanje“ riječi, ubrzani govor, govor bez veze i smisla itd. Ukoliko se iskaz daje u pismenom obliku ovi indikatori se manifestiraju u vidu pravopisnih pogrešaka, drhtanja rukopisa i dr. Svi navedeni simptomi imaju karakter indicija, koje uzete same za sebe ne smiju biti jednoznačno interpretirane.

Taktičko forenzička zbunjenost :

Kod djece se češće nego kod odraslih ispitanika javlja taktičko-forenzička zbunjenost. O forenzičkoj zbunjenosti pišu Vodinelić, (1978.) Aleksić i Milovanović (1993.), Simonović, (2004.). Riječ je o stanju koje se javlja kao posljedica razgovora u krivičnom postupku, strahu od službenih lica koje može izazvati šok. U vrijeme ispitivanja svaki ispitanik nalazi se u stanju većeg ili manjeg uzbuđenja, osobito djeca. Autosugestija i mašta pojačavaju zbunjenost. Uređenjem prostorija gdje se vrši ispitivanje može se smanjiti pritisak na ispitanika i impresionirati ga. Prirodnim ophođenjem i indiferentnim pitanjima i stavovima, ohrabrujućim primjerom i sl. ispitivač može potisnuti u pozadinu neobičnost sredine i situacije. Zahtjev da se pred stranom osobom-ispitivačem govori o intimnim stvarima i doživljajima, zabrinutost zbog moguće pogreške i briga zbog mogućih posljedica, u pravilu, kod ispitanika izazivaju gubitak duševnog mira i jačanje forenzičke zbunjenosti. Nervna napetost i želja da se vlada sobom utječu na sposobnost pravilnog rasuđivanja i slobodno izlaganje. Kada se u tijeku ispitivanja jave privatna i intimna pitanja tehnika ispitivanja igra veliku ulogu i može ublažiti forenzičku zbunjenost.

Ispitivač ne smije biti osobno zainteresiran i mora postavljati stvarna i ozbiljna pitanja, a svojim ponašanjem pokazati da je potpuno neutralan. Ispitanik mora steći dojam da se „neugodna“ pitanja postavljaju zbog interesa postupka, a ne iz znatiželje, osobnih razloga, voajerističkih pobuda i sl. ispitivača. Ispitanik mora biti uvjeren

da će njegove osobne tajne biti zaštićene (Roso, 1995., Simonović, 2004.). Smatra se da ispitivač treba bez srama i ustručavanja zvati stvari njihovim imenom, osim kada je riječ o maloj djeci (Vodinić, 1995., Simonović, 2004.). Takođe, ispitivač mora s puno takta stvoriti neusiljenu atmosferu i stalno imati u vidu da se psihološki kapacitet ispitanika odnosi na točnost i opseg iskaza.

Ispitivač uvijek treba imati u vidu mogućnost prešućivanja relevantnih činjenica. Neki ispitanici prešućuju sve, a neki samo važne činjenice. Razlozi za to (motivi) mogu biti različiti: rodbinska veza, familijarnost, kolegijalnost, sažaljenje prema osumnjičeniku i sl.

Broj pitanja koja se mogu postaviti ispitaniku praktički je neograničen. Ispitivač treba s ispitanikom uspostaviti odnos povjerenja tzv. transfer. Hladan, odbojan, strogo služben i krut stav ispitivača tome ne doprinosi. On mora biti korektan i odmjeran u svojim postupcima i neutralan. Posebnu pažnju ispitivač treba posvetiti ranije navedenoj forenzičkoj zbunjenosti kod ispitanika. Ako se to stanje ne uoči i ne otkloni rezultati ispitivanja mogu biti nerealni i upitni (Modly, 1999.).

Ispitivač treba znati razlikovati iskaz o činjenicama od iskaza o zaključcima i mišljenjima ispitanika, što je kod djece složenije nego kod odraslih osoba. Subjektivne stavove treba nastojati odvojiti od činjeničnih pitanja. Ispitivanju treba pristupiti ozbiljno ali ljubazno. Strogošću i plašenjem ne postiže se ništa. Kolebljive ispitanike spretnim pitanjima treba navesti da se odluče da govore istinu. Koji puta će trebati „učvrstiti“ motive za iskazivanje istine, a koji puta će biti potrebno otkloniti sentimentalnost i sažaljenje kod ispitanika.

Djeci ugroženim ispitanicima treba osigurati sigurnost i ne doživljavanje neugodnosti. Kod svakog iskaza nužno je stalno promatranje ispitanika. Ono omogućava otkrivanje duševnih procesa kroz vidljive tjelesne postupke (simptomatska slika). Dinamika ispitivanja igra veliku ulogu, te stoga mora biti prilagođena osobnosti ispitanika. Tehnika ispitivanja ne smije biti usmjerena na otkrivanje laži, već na omogućavanje iskazivanja istine. Za to su potrebne 3 pretpostavke: 1) točno opažanje ispitanika, 2) vjerna reprodukcija opaženog i 3) stvaranje spoznaje kod ispitivača. Pod „kontrolom“ ispitivača su samo pretpostavke pod 2) i 3). Prva je izvan toga, ali vrlo bitna za uspjeh ispitivanja. Ustanovljeno je da ništa nije nepouzdanije od sjećanja, jer se na njega može utjecati u tri faze: 1. prilikom pamćenja, jer u mozak informacije stižu u izmijenjenom obliku, gdje se kao sjećanje pohranjuju 2. u fazi skladištenja kada osoba tih izmjena nije svjesna i 3. prilikom prisjećanja, jer se prilagođavaju okolnostima u kojima se vrši prisjećanje (Roso, 1995.). Najvažniji izvor lažnih sjećanja je proces prisjećanja, jer tada mozak pokušava dozvati informaciju ili informacije, koje su pohranjene u različitim dijelovima moždane kore. Suvremeni psiholozi upozoravaju, da svako detaljno prisjećanje ne mora biti točno.

Ispitivač treba ispitaniku olakšati davanje što vjerodostojnijeg iskaza. To je prioritetan zadatak. On se može ostvariti detaljnim proučavanjem spisa slučaja, zornim

upoznavanjem s mjestom događaja, predživotom ispitanika i sl. Na taj način kod ispitivača će biti isključene dvojbe u odnosu na dvosmislene izjave i opasnost od nepoznavanja tzv. sporednih okolnosti. Kada je riječ o djeci, kako je navedeno, iskazivanje se korisno upotpunjuje slikom i crtežima, kao i upotrebom maketa, što pojačava asocijacije. Asocijacijski događaji koji su podloga reprodukcije potiču se pitanjima. Pri tome treba ići što je više moguće usporedno s tijekom događaja (tzv. kronološki tijek). Važno je utvrditi polazni događaj, što ovisi o konkretnim okolnostima, a zatim na njega izlagati daljnje događaje, redom njihovog zbivanja. Mala djeca ne iskazuju kronološki, tj. od početka događaja, nego obratno od njegovog završetka prema početku (Roso, 1995.). U takvim slučajevima ne treba inzistirati na kronološkom iznošenju opaženog, nego izvršiti inverziju rečenog. Poticanje asocijacija tzv. poticajne asocijacije, ne dolaze samo iz vremenskog nego i iz prostornog povezivanja. Zato veliku važnost ima ispitivanje na mjestu događaja, mada Roso, (1995.) preporučuje da je najbolje izbjegavati vođenje razgovora tamo gdje se događaj odigrao.

Spoznajna vrijednost i način pribavljanja iskaza ovise od: 1. posebnosti predmeta zapažanja, 2. pripadnosti određenom tipu svjedoka, 3. psihofizičkim svojstvima ispitanika, 4. modalitetu ispitivanja i 5. posebnosti ambijenta ispitivanja i mjesta događaja (Modly, et al., 2008.).

Sjećanja svjedoka nemaju karakter „povijesne“ arhive. Iz iskaza svjedoka i drugih izvora informacija treba slagati mozaik događaja. Treba imati u vidu da su iskazi relativno kratko vrijeme vjerni „originalu“. „Magla“ se na prisjećanje svjedoka spušta vrlo brzo. Kako je ranije navedeno, uočeno je da, što je dulji protek vremena od zapažanja do davanja iskaza, svjedoci centralne aspekte informacija različito tumače. Također uočeno je i da sigurnost u pouzdanost sjećanja ne korespondira s njihovom točnošću. Smatra se da su sjećanja svjedoka konstrukcija koja služi opravdanju stavova. Uzrok tome leži u činjenici da zapaženi stvarni događaj tijekom vremena blijedi i preobražava se u svijesti svjedoka.

Tipologija svjedoka

Svaki svjedok, pa i dijete svjedok je neponovljiva ličnost za sebe. Isto tako, svaki svjedok nosi u sebi nedostatke koji utječu na vrijednost iskaza. Ti nedostaci mogu biti tipski. Zbog navedenog, praktičari su na temelju iskustva tipizirali pojedine kategorije svjedoka (Vodinelić, 1956.; Pavišić, et al., 2006., Modly, et al., 2008.). Nastavno se, za ilustraciju, navodi jedna tipologija (Pavišić, et al., 2006., Modly, et al. 2008.): (1) *Inteligentni svjedoci*: od njih se očekuje da su dobri promatrači i da imaju dobro i pouzdano pamćenje, da pravilno izražavaju svoje prisjećanje, da daju precizne, logički povezane odgovore koji se oslanjaju na činjenice, da su sposobni oduprijeti se sugestiji (što manje vrijedi kod djece) itd.; (2) *Neobrazovani svjedoci (ali prirodno inteligentni)*: ne smije im se istovremeno postavljati više pitanja, otežano je sporazumijevanje i izražavanje, ne razlikuju bitno od nebitno, lakše podliježu sugestiji, ne daju istinite iskaze itd.; (3) *Površni (efemerni) svjedoci*: imaju smisla

za orijentaciju i dobro pamćenje, te iskazuju bez kontradikcija. Iskazi su u pravilu nekorisni jer su zapazili samo površinu događaja, dok im suština događaja nije pristupačna; (4) *Spori svjedoci tzv. kunktatori*: mogu biti bistri, dobro zapažati i pamtiti, precizno se izražavati, ali sporo misle i treba im mnogo vremena da završe svoje izlaganje. Treba biti strpljiv i ne smije se na njih ljutiti, jer ne mogu biti brži. Ako ih se razljuti ili uvrijedi, trpi vjernost iskaza; (5) *Šutljivi svjedoci*: odgovaraju s „da“ i „ne“, „ne znam“, „točno je“, „možda“ i sl. Duži govor ne mogu kontrolirati. Nestrpjivi ispitivači skloni su postavljanju sugestivnih pitanja što je vrlo opasno. Svjedok, da se oslobodi tereta iskaza, potvrđuje sva pitanja, (6) *Opširni svjedoci*: Počinju od Poncija Pilata, javlja se „vodovod“ riječi, zapliću se u sporedne činjenice, udaljuju se od teme ispitivanja, ponavljaju se i sl.; (7) *Častoljubivi svjedoci*: Govore kao glumci na „forenzičkoj sceni“, svjedočenje im je prilika da istaknu svoju ličnost, osjećaj vlastite vrijednosti čije značenje ih tjera naprijed, diže ambiciju, podstrekava uobraženost i maštu. Oduševljavaju se svojom sposobnošću da na fantastičan način preobražavaju stvarnost. To je kod njih nesvjestan proces, ali neće ustuknuti ni pred laži samo da bi ostavili utisak. Zbog efektnosti scene uljepšavaju svoj iskaz; (8) *Sigurni svjedoci*: iskazuju kategorički i sigurno, jasno, živo, hladnokrvno, spremno i brzo i sl. Uporno ostaju pri danom iskazu. Iznose masu pojedinosti ne dolazeći u kontradikciju s ranijim iskazivanjem. Kod njih se ne smije zamijeniti istinitost iskaza, sa sigurnošću iskaza. Iskaz može biti dobronamjeran i subjektivno istinit, ali objektivno neistinit, što svjedok i ne zna. Ako su više puta ispitivani, asocijacije su se ponavljanjem učvrstile i uniformirale, što može biti razlog za sigurnost. Govore s velikom sigurnošću i često potiskuju osjećaj unutarnje nesigurnosti; (9) *Nesigurni svjedoci*: ostavljaju utisak plašljivih ljudi. Govore tiho, gledaju u pod, kroz prozor, „jedu“ slogove i riječi, dugo pauziraju itd. Nesigurnost se javlja uslijed pritiska odgovornosti. Javlja se paraliza mišljenja, jer je svjedok dovoljno kritičan i zna da ima slabo sjećanje ili da se ne zna izražavati. Nesiguran je jer važe i provjerava svaku riječ, kako bi rekao istinu do maksimalne mogućnosti. Djeca ne vole neodređene odgovore i radije će dati lažan, nego nikakav ili neodređen odgovor; (10) *Strašljivi svjedoci*: od zbunjenosti i treme postaju bespomoćni. Najčešće se radi o ženama, djeci i omladini. Iz njih treba izvlačiti riječi, te ih umiriti i uspostaviti ljudski kontakt. Treba se koristiti zaobilaznim putevima. Djeca u strahu lažu; (11) *Tvrđoglavi svjedoci*: ne može im se dokazati da su u zabludi, i stoga treba izbjegavati svako proturječje; (12) *Svjedoci s otvorenim preduvjeranjem*: to su žrtve autosugestije. Imaju čvrsto oformljeno mišljenje, koje je „jedino ispravno“. Motivi koji su doveli do preduvjerenja usmjeravaju i iskaz. Najčešće nije u pitanju svjesno krivotvorenje; (13) *Suviše objektivni svjedoci*: žele biti rigorozno objektivni, jer su svjesni svojih simpatija i antipatija. To je nesvjestan proces. Naime oni su svjesni svoje težnje za nepristranošću, ali ne primjećuju da su u tome pretjerali; (14) *Svjedoci fanatici*: javljaju se obično kada je riječ o političkim strankama, ideologijama, religioznim pitanjima u vjerskim zajednicama i sektama itd. Iz opredjeljenja svjedoka može proizaći jednosran stav. Sugestija i autosugestija snažno djeluju na mnoge u žestini političke borbe. Zapažanje plus prerađivanje opaženog trpe od snažnih afekata koji ih prate. Ukrštaju se mnogostruki utjecaji. Žele pobjedu svoje stranke, pomažu joj i sl.; (15) *Dobri govornici*: rado govore i uživaju u slušanju samog sebe. Za volju svoje orator-

ske vještine mogu zbog forme iskaza zanemariti sadržaj iskaza; (16) *Nespretni svjedoci*: ne upravljaju svojim govorom, i ne kažu ono što su htjeli reći. Oni ne daju prikladan oblik govorom svojim mislima, a koji put sve potvrđuju. Ova vrsta svjedoka više pazi na tehniku nego na sadržaj iskaza. Nestrpljiv ispitivač može postaviti sugestivna pitanja; (17) *Brbljivi svjedoci*: preobražavaju svoja opažanja tumačeći ih na nepovoljan način po svoje bližnje. Skloni su beskrajnim ogovaranjima. Često nisu svjesni da preobražavaju, a ako su svjesni da preobražavaju, nezgodno im je da povuku iskaz; (18) *Deskriptivni svjedoci*: daju iscrpan i točan prikaz događaja, držeći se teme. Nedostatak im je što izgube iz vida povezanost cjeline udubljujući se u nevažne činjenice. Vršer previd važnih okolnosti, ali nisu sugestibilni; (19) *Interpretirajući svjedoci*: oni su otjelovljenje subjektivizma. Ne zadržavaju se na svojim opažanjima, nego ih preobražavaju i tumače stvarnost na sebi svojstven način. Neki praktičari smatraju da je njihovom sugestibilnošću krivotvorena 1/5 odgovora; (20) *Indiferentni svjedoci*: izbjegavaju svjedočenje. Ako baš moraju svjedočiti teže da ga što prije završe, a da se pri tom nikome ne zamjere. Najmiliji su im odgovori: „O tome ništa ne znam ili ne mogu ništa da kažem.“ Ako njihov iskaz nikome ne šteti, niti koristi saznanju istine, oni ostaju u ovoj tipologiji. U suprotnom slučaju spada u zlonamjerne svjedoke; (21) *Oprezni svjedoci*: vode računa o tome da iskažu samo istinu. To može prijeći u plahost i nesigurnost te kočiti iskaz itd.; (22) *Analitički svjedoci*: svjedoci koji zapažaju detalje promatranog (opaženog) objekta, dok zaboravljaju opći lik objekta kojeg su promatrali. Zbog toga ti svjedoci nisu podobni za prepoznavanje putem predočavanja; (23) *Klasični svjedok*: je svjedok kakav treba da bude, da bi se olakšalo pronalaženje istine; (24) *Maštarski i pjesnički tip svjedoka*: oni zanemaruju proces promatranja, već kod njih prevladavaju mašta, osobne uspomene i uzbuđenja; (25) *Nekompetentni svjedoci*: u tu kategoriju spadaju: debili, intoksicirane osobe i sl. u vrijeme svjedočenja. Djeca određene dobi smatraju se nekompetentnim svjedocima; (26) *Opisni tip svjedoka*: opisuju vanjski izgled stvari prema njihovim najočiglednijim karakteristikama, ne ispitujući njihovo značenje, njihov opći smisao; (27) *Pasivni svjedoci očevici*: svjedoci koji nisu imali mogućnost za bilo kakav oblik aktivnosti u kriminalnom slučaju. Oni obično promatraju događaj s veće udaljenosti. U pravilu daju objektivan prikaz stanja stvari; (28) *„Pogođeni“ svjedok*: svjedok koji stoji u neposrednoj objektivnoj kauzalnoj vezi s djelom i koji je i „pogođen tj. oštećen djelom tzv. subjektivna kauzalna veza. Smatra se zainteresiranim svjedokom; (29) *Sintetski tip svjedoka*: naziv za svjedoke osobito u slučajevima prepoznavanja osoba, koji primaju opći utisak objekata promatranja, pri čemu se gube brojni detalji, kojima svjedoci ne pridaju važnost. Takvi svjedoci u svom iskazu dajući osobni opis ili opis viđenog objekta izlažu svoj opći utisak i nisu u stanju da točno i detaljno navedu mnoge detalje koje upravo čine bit jednog osobnog opisa ili opisa nekog objekta; (30) *Svjedoci koji lažu*: ne lažu samo neprijateljski raspoloženi svjedoci. Svjedoci mogu dati zbog raznih razloga krive obavijesti o činjenicama npr. zato što uopće nisu prisustvovali događaju i vidjeli činjenice o kojima svjedoče, ili zato što su slabo zapazili ili što imaju ispod prosječnu inteligenciju, što nisu dovoljno obrazovani ili što su u bilo kom smislu zainteresirani za ishod postupka ili osumnjičenika. U takvim slučajevima treba otkriti motiv davanja lažnog iskaza i o tome voditi računa prilikom postavljanja pitanja. S prvim znacima umora

javiti će se kontradikcije u iskazu, prvi tragovi laži. Pod laži u ovom radu podrazumijevamo tvrdnju suprotnu istini koja se iznosi svjesno, s namjerom da se drugoga dovede u zabludu. Laž da bi ispunila svoju funkciju mora biti otporna na otkrivanje. Smatra se da lažna svjedočenja mogu uništiti integritet pravnog sistema. U vezi s navedenim u praksi veliku ulogu igraju tzv. *negativne laži svjedoka*. To su slučajevi potpune dvoličnosti u iskazu, poricanju, uskrati iskaza, propuštanju, „sakaćenju“ i ublažavanju u iskazu; (31) *Svjedoci neočevici ili svjedoci po čuvenju*: su osobe koje raspolažu obavijestima o događaju do kojih nisu došli vlastitim neposrednim opažanjem, nego opažanjem drugih pojava i činjenica koje su posredno povezane s događajem ili su o njemu čule od trećih osoba. Pod aktivnom laži u ovom radu podrazumijeva se namjerna izjava drugoj osobi o nečemu za što onaj koji daje izjavu zna ili sumnja da nije istina. Riječ je o izmišljenoj informaciji ili aktivnoj prevari. Pasivna laž je predstavljanje ili izostavljanje informacija s namjerom da se onaj koji traži istinu prevari ili zavede (pasivna prevara). Obično je riječ o prešućivanju nekih informacija koje nedostaju ili izmišljanju informacija. Aktivna laž zahtijeva veću kognitivnu energiju pri opredjeljenju, izmišljanju i obrani. Ona nosi i veći rizik za osobu koja daje izjavu; (32) *Svjedoci očevici ili neposredni svjedoci*: osobe koje su opažale događaj neposredno svojim osjetilima; (33) *Svjedoci sudionici*: osobe koje nisu izravno pogođene djelom, ali su u unutarnjoj kauzalnoj povezanosti s djelom, što upućuje na potencijalnu zainteresiranost. To su npr. roditelji djece koja su postala žrtve čudorednog delikta ili se radi o roditeljima djece koja su izvršila krivična djela itd. Nema potrebe dalje nabrojanje tipologije svjedoka. Kod provjeravanja sjećanja svjedoka treba ustanoviti ima li njegovo sjećanje tzv. *indeks prošlosti*, tj. da li je on zapažao baš u vrijeme događaja i na kritičnom mjestu.

Način na koji ljudi percipiraju događaje i stvari, utječe na njihovo sjećanje (prisjećanje) o nekom događaju. Na percepciju, kako je navedeno, utječu tzv. unutarnji čimbenici kao što su: dob, tjelesna težina, zdravlje, kulturološka pripadnost, oštrina osjetila, školska sprema, preokupiranost itd. Od vanjskih čimbenika ulogu igraju: gdje je osoba stajala kada je promatrala, što je u danom trenutku radila, kakva je bila vidljivost i čujnost itd., o čemu je bilo riječi. Ono što ljudi percipiraju smatraju da je to istina. *Istinita izjava* je ona koja je dana namjerno, potpuno i objektivno. Može biti pismena, usmena, putem pokreta i sl. Riječ je o sjećanju opaženog, o osobama, mjestima, stvarima, događajima i sl. za koje osoba koja daje iskaz vjeruje da postoje, da su postojale ili da su se desile.

Vjerodostojnost iskaza:

Vjerodostojnost iskaza označava svojstvo iskaza kao dokaza u smislu da mu se može vjerovati i da je iskaz kao dokaz vjerojatno istinit (Modly, et al, 2008.). U praksi se pravi razlika između opće vjerodostojnosti davatelja iskaza i posebne vjerodostojnosti iskaza. Za vjerodostojni iskaz je bitno da je vjerojatno istinit. Istinit iskaz je takav iskaz koji je u skladu sa objektivno-subjektivnom stvarnošću (Modly, et al, 2008.).

Ispitivaču za provjeravanje istinitosti iskaza ispitanika stoje na raspolaganju slijedeće metode (Modly, et al. 2008.): 1. uspoređivanje sadržaja iskaza s drugim dokazima (informacijama) i 2. ispitivanje sposobnosti ispitanika za davanje točnog iskaza. Prva metoda je utemeljena na logičkoj analizi (logika dokazivanja), gdje se kao kriterij vjerodostojnosti uzima sedam logičkih kriterija vjerodostojnosti iskaza (Modly, et al. 2008.). Prema ovim autorima iskaz je vjerodostojan ako: 1. ne proturječi logičkim i znanstvenim principima, 2. ne negira istinite činjenice i stavove, 3. je usklađen s drugim vjerodostojnim evidentiranim činjenicama, 4. otklanja proturječnosti među ranijim i kasnijim iskazima, 5. prethodni značajan broj slučajeva potvrđuje stav iznesen u iskazu, 6. objašnjava ranije neobjašnjenu pojavu i 7. omogućuje predivljanje pojave.

Druga metoda uključuje analizu samoga iskaza. U prvom planu je psihologijska analiza, posebno pogreške kod formiranja iskaza, njegovog iznošenja i sl. Cilj je pronalaženje oznaka priopćenja suglasnih s istinom (kriterij realnosti), a njih ima mnogo. Ilustracije radi, navode se neke: 1. odsutnost proturječnosti, 2. realističnost opisa i njegova bliskost s istinom, 3. konkretnost, očiglednost, originalnost i individualna obilježja, 4. homogenost (unutarnja suglasnost), 5. iznošenje jedinstvenih i posebnih pojedinosti (kriterij jedinstva), 6. uklopljenost u prostorne, vremenske i druge životne okolnosti, 7. priopćenje pojedinosti izvan planiranih ili čak nivoa razumijevanja, 8. iznošenje psihičkih zbivanja (kriterij bilateralne emocije), 9. prikaz stanovitog odnosa i njegov razvoj, 10. spontano popravljavanje iskaza, 11. fragmenti i komplikacije opaženog zbivanja, 12. samooptuživanje, 13. popravljavanje vlastitog iskaza, 14. konstantnost iskaza, 15. ustrajnost tvrdnji itd. (Modly, et al. 2008.).

Stalno treba imati u vidu da iskazi svjedoka sadrže svjesne i nesvjesne neistine ili poluistine. Tako imamo situaciju da je iskaz subjektivno istinit, a objektivno neistinit. Pravila kriminalistike nalažu da se provjerava svaki iskaz svjedoka uz primjenu različitih metoda. Prva, tzv. objektivna metoda odnosi se na provjeru sadržaja iskaza uspoređivanjem s ostalim dokazima i druga, subjektivna metoda u okviru koje se gleda na prikladnost svjedoka za davanje iskaza. Pouzdanost iskaza je utvrđena tek kada su objektivna i subjektivna (psihološka) metoda dale suglasan potvrđujući rezultat. Ponovno se naglašava da je svaki svjedok individualno biće, pri čemu postoje individualne različitosti u opažanju, shvaćanju, pamćenju i reprodukciji upamćenog, što u visokom stupnju uvjetuje subjektivnost svakog svjedočenja (simultani kapacitet) (Modly, et al. 2008.).

Uloga irelevantnih pitanja kod ocjene vjerodostojnosti iskaza

Irelevantna ili početna, pristupna pitanja su pitanja koja nemaju veze s istraživanjem konkretnog slučaja i ne predstavljaju prijetnju za osobu koja daje iskaz (Gordon, et al., 2002.). Trebaju po mogućnosti biti neutralna, ali da izazovu interes ispitanika. Ne smiju na početku biti sporna, da ne izazovu oprez, kolebanje ili zbnjenost. S druge strane za neposredan pristup ispitaniku preporučuju se tzv. informativna pitanja kojima se ispitivač obraća ispitaniku kao osobi koja će ga obavijestiti o

nekom događaju, svojem mišljenju itd. Posredan pristup zastupljen je u obliku „traženja savjeta“. Ovakva pitanja podobna su za pridobivanje za suradnju. U određenim situacijama može se koji puta, ali vrlo oprezno ići na tzv. objašnjavajuća pitanja kojima se ispitanik kao sugovornik najprije obavještava o nekoj situaciji, događaju, pa mu se onda postavi pitanje što o tome misli. Ova pitanja nisu nevažna i služe u četiri osnovne svrhe (Modly, et al. 2008.): (1) uspostavljanju odnosa profesionalnog autoriteta između ispitivača i ispitanika na mjestu gdje se provodi ispitivanja, (2) ova pitanja ispitivaču omogućavaju da ocijeni kakvo je normalno ponašanje osobe koja daje izjavu u tako intenzivnoj i emotivnoj situaciji, kao što je ispitivanje, (3) ona pomažu ispitivaču da otkrije nešto što je zajedničko njemu i ispitaniku što omogućava uspostavljanje odnosa povjerenja tzv. transfer i (4) služe da se minimalizira potencijalni strukturalni otpor ispitanika. Kod postavljanja irelevantnih pitanja, treba izbjegavati pravnički žargon koji plaši ispitanike npr. izrazi kao što su : „teška krađa“, „iznuđivanje“, masakriranje i sl. Pravni žargon može biti dvosmislen i omogućiti ispitaniku da se „sakrije“ iza racionalizacije svoje uloge u događaju. I irrelevantna pitanja, kao i relevantna, trebaju biti kratka i fokusirana. Ispitanik treba razumjeti pitanja. I kod ovih pitanja treba tražiti put do čovjeka. Psihološki redosljed pitanja treba polaziti od općeg didaktičkog načela : od lakog prema težem.

O čemu treba voditi računa prilikom ispitivanja: (Modly et al. 2008): (1) vrijednost iskaza zavisi od načina na koji je dobiven, (2) pogrešno svjedočenje ni u kom slučaju nije izuzetak, već prije bi se moglo reći pravilo, (3) pogreške progresivno rastu kada se približava najpotresnija faza kriminalnog događaja ili krivičnog djela, a unutar pogreška česti su detalji koji su plod fantazije, (4) nema paralelizma između opsega i točnosti svjedočenja, (5) iskaz osoba ne počiva samo na opaženim objektima, već i na ranijem iskustvu i utiscima tzv. združene uspomene i primljeni utisci, (6) svjedoci se ne broje nego se njihovi iskazi „važu“, (7) više se treba oslanjati na sadržaj iskaza nego osobu svjedoka, (8) vrijednost svjedočenja ovisi o opsegu, točnosti reprodukcije i objektu na koji se odnosi itd.

Svojstva ispitivača (Modly, et al. 2008.): (1) mora biti dobar poznavalac ljudi tzv. praktični psiholog; (2) ostati stvaran, ozbiljan, hladnokrvan i miran; (3) nikada ne smije izgubiti prisutnost duha; (4) ne smije ponižavati ispitanika; (5) ispitanik mora steći utisak maksimalne objektivnosti ispitivača; (6) mora se pokazati kao snažna ličnost. Ne smije biti grub, ciničan, podrugljiv, galamdžija i sl.; (7) mora biti uljudan i uravnotežen; (8) ne smije se dati izazvati ili padati u afektivno stanje; (9) nije prikladan osoran ton, a još manje drugarski-šaljiv ton; (10) mora imati dobro pamćenje; (11) znati promatrati, diferencirati i razumijevati; (12) trebaju ga krasiti inteligencija i prodornost; (13) treba biti metodičan, praktičan, duhovit i prilagodljiv svakoj pa i nepredvidivoj situaciji; (14) mora imati dar za kombiniranje, koncentraciju, pažnju, kritičnost, otklanjanje pogrešaka u interpretaciji; (15) treba biti bezličan u smislu naglašene objektivnosti; (16) treba izbjegavati svaku gestikulaciju; (17) ne dolaziti u osobni sukob s ispitanikom; (18) mora imati smisla za istinu i pravednost kao moralne kvalitete; (19) mora pedantno poštovati pravne propise, biti samostalan, hrabar i imati snažan karakter i dr. Osnovu autoriteta ispitivača čine: oštroumnost,

mudrost, ponosnost, nepodmitljivost, strpljivost, marljivost, ustrajnost, upornost, nepopustljivost, kvaliteta dobrog ispitivača, dosljedno ispravan, dana obećanja ispuniti itd. Grassberger, R. (1958.) je rekao : „Istinu može saznati samo onaj, tko je i sam poštuje.“

Najčešće pogreške kod ispitivanja djece svjedoka

Kako je uvodno navedeno težište u ovom radu biti će na najčešćim pogreškama kod ispitivanja djece svjedoka. Navedeno vrijedi i za druge svjedoke. Smatramo da nije dobra metoda učenja na vlastitim pogreškama, dovoljno su griješili drugi. Zato treba učiti na pogreškama drugih, što je i cilj ovog dijela izlaganja. U ovom dijelu ćemo na osnovu vlastitih opažanja iz prakse, predložiti najčešće pogreške kod ispitivanja djece svjedoka.

1. Ne vodi se dovoljno računa o tome da je tehnika ispitivanja djece s obzirom na karakteristike razgovora (intervjua) mnogo složeniji proces od saslušavanja. Ispitivanje djece je izrazito kompleksno i aktivno zbivanje koje zbog različitih, osobito interaktivnih čimbenika, odnosnih veza, okvirnih pravila i sl. krije u sebi stalnu opasnost od brojnih pogrešaka. Pojam ispitivanje vezan je uz kriminalističke sadržaje, dok je pojam saslušavanje pravna kategorija.
2. Zaboravlja se da je u procesu ispitivanja, dijete nerijetko pod pritiskom uloge ispitivača, što može rezultirati pogrešnim rezultatima. Taj pritisak utječe na vrijednost iskaza, ali ga može i umanjiti. Ispitivač je u znatnoj mjeri „opunomoćenik,“ a ne „posrednik“ u procesu ispitivanja. Tako se ispitivanje javlja kao prisilno komuniciranje. Tijek ispitivanja određuje ispitivač koji strukturira ispitivanje i način fiksiranja iskaza (ali u skladu s pozitivnim propisima) pri čemu može koristiti svoje diskrecijsko pravo kod izbora načina fiksiranja, ako to propisi dozvoljavaju. Ispitivač određuje relevantnost činjenica koje treba registrirati i njihovu formulaciju itd.
3. Nerijetko se kod postavljanja pitanja osjeća subjektivan stav ispitivača, pun očekivanja, što može utjecati na dijete svjedoka kao podstrek za davanje tendencioznih izjava.
4. Proces ispitivanja nema rekonstruktivan karakter i ne javlja se kao proces selekcije činjenica, koji je u ranim fazama postupka nerijetko teško provesti.
5. Ne vodi se dovoljno računa o tome da se zbog procesa blijeđenja sjećanja, neutralizacije, racionalizacije, premještanja, miješanja opaženog s drugim događajima i sl., prošli događaj ne može reproducirati potpuno i objektivno bez „utjecaja sa strane“ koji može prerasti u sugestiju.
6. Javljaju se nedostaci u pogledu primjene taktike ispitivanja kao što su: (1) posebno prevladavajuća uloga ispitivača, koja je dominantna, (2) uvodni razgovor tzv. „pred razgovor“ ne koristi se u dovoljnoj mjeri i pravilno, kako bi se procijenila ličnost ispitanika, što pomaže izradi prikladnog plana ispitivanja, (3) prerano se postavljaju dodatna i dopunska pitanja ili se ispi-

- tanika upozorava umjesto da ga se podstrekava na kazivanje, (4) prerano se fiksira iskaz, iako još nije potpuno jasan i nije razjašnjen njegov opseg, kao i relevantne okolnosti i pojedinosti i sl., (5) ne vodi se dovoljno računa o tome da uspjeh ispitivanja u prvom redu ovisi o ispitaniku, njegovom intelektu, životnom iskustvu, interesima, sposobnosti percepcije i apercepcije, prisjećanja i reproduciranja, kao i spremnosti na davanje iskaza.
7. Ne vodi se dovoljno računa o ulozi osobe ispitivača, koja je jedan od odlučujućih čimbenika za uspješnost ispitivanja. Uz stručna znanja, poznavanja problematike i vladanja načelima ispitivanja u prvom planu se nalazi senzibilnost ispitivača, koju u procesu ispitivanja manifestira prema ispitaniku. To je npr. stav koji zauzima ispitivač prema ispitaniku, uloga gestikulacije i tona glasa i sl., kao i njegov osjećaj za sadržaj iskaza u smislu procjene, relevantnosti, selekcije, bilježenja o čemu ispitivači nerijetko ne vode dovoljno računa, kao i o svojoj motivaciji koja nerijetko u velikoj mjeri određuje ishod postupka
 8. Kada ispitivači pišu izvještaje ili službene zabilješke o osobnom utisku koji su stekli o ispitaniku, ne pišu ih opisnim načinom izražavanja, nego tumačenjem smisla, a nesigurna tumačenja ne popraćuju dokazima.
 9. Kod ispitivanja djece u lošem zdravstvenom stanju ne vodi se dovoljno računa o slijedećim čimbenicima: (1) medicinskim, tj. da li je ispitaniku ozbiljno funkcionalno narušen organizam, da li je ispitanik pod djelovanjem lijekova i kojih, osobito onih koji ograničavaju mentalne funkcije i sl.; (2) činjeničnim: kao što su netipičnost mjesta i vremena ispitivanja (bolnica, ambulanta, soba za intenzivnu njegu, pa eventualno i operacijska sala); (3) pravnim: možda se radi o neizbježnosti smrti ispitanika zbog čega je radnja ispitivanja neponovljiva. Riječ je o ispitivanju *in articulo mortis*, koje mora obaviti ovlaštena osoba za poduzimanje formalnih dokaznih radnji; (4) kriminalističkim kao što su: psiho-tjelesno stanje ispitanika i utjecaj koji na njegovu psihu stvaraju specifični uvjeti i okolina u kojoj se nalazi ispitanik i u kojoj se odvija proces ispitivanja itd.
 10. Ne vodi se dovoljno računa o čimbenicima vjerodostojnosti iskaza ispitanika oštećenika kod prepoznavanja učinioca u smislu vođenja računa o: 1) mogućnosti oštećenika da u vrijeme izvršenja događaja/djela promatra učinioca i pod kojim uvjetima; 2) stupnju pažnje kojom je žrtva promatrala učinioca i vremenu promatranja; 3) preciznosti oštećenikovog ranije danog osobnog opisa učinioca; 4) nivou sigurnosti s kojim je žrtva izvršila ili nije izvršila prepoznavanje; 5) dužini vremena koje je proteklo od izvršenja djela do prepoznavanja; 6) tome u kakvom se psihofizičkom stanju nalazio oštećenik u vrijeme promatranja, a u kakvom se nalazi u vrijeme prepoznavanja; 7) tome kakvi su bili uvjeti promatranja na mjestu događaja, osobito s ambijentalnog stanovišta, vremenskih uvjeta, vidljivosti, čujnosti i itd.
 11. Koriste se izrazi koji ispitanicima sugeriraju težu posljedicu za učinioca i veću težinu djela (kiler fraze), kao što su npr. „masakriranje“, „mučenje“, „smrskati“ itd.

12. Kod iznimnog suočenja licem u lice ne vodi se dovoljno računa o: 1) tome da li u prethodnom danim iskazima ima bitnih proturječja; 2) da suočenje treba biti iznimno i konačno sredstvo u pokušaju razjašnjavanja proturječnosti koje ranije nije bilo moguće objasniti drugim metodama i sredstvima; 3) tome da se precizira sadržaj iskaza osobe za koju se smatra da laže, na selektirane okolnosti; 4). da se pred osobom koja laže rekonstruiraju vjerodostojni iskazi druge osobe suočenika i postave primjerena pitanja; 5) da se osobe pravovremeno upozore da će biti suočene i kako se pri tome trebaju ponašati, ali ne prerano; 6) da se suočavanje provede na temelju plana suočavanja i određenih uloga sudionika u suočavanju u najpogodnijem trenutku; 7) da se odredi i primijeni adekvatna taktika suočavanja, 8) da se osiguraju odgovarajući uvjeti koji osiguravaju optimalnost suočenja, imajući u vidu individualnost osoba koje se suočavaju itd. Navedeno se primarno odnosi na djecu starije životne dobi. Mišljenje o tome koja je donja granica te dobi treba dati forenzični vještak psiholog.
13. Ne vodi se računa o temeljnim taktičkim načelima koja treba primjenjivati kod suočenja. Za ilustraciju navodi se: a) kod suočavanja dozvoljava se spontano davanje iskaza ili objašnjenja suočanih osoba, što u sebi krije opasnost od međusobnog informiranja o činjenicama koje su bitne za slučaj i o kojima voditelj suočavanja još dovoljno ne zna. Suočavanje se može iznimno provesti davanjem spontanih iskaza suočanih osoba, kada se pretpostavlja da jedna od suočanih osoba govori istinu, što može kod osobe koja laže izazvati osjećaj o njezinoj uzaludnoj upornosti u laganju i da u afektu odbaci dotadašnji sistem obrane. Načelno se suočavanje treba odvijati u obliku: pitanje – odgovor što voditelju suočavanja omogućava potpunu kontrolu izjava suočanih osoba; b) ne poštuje se taktičko pravilo da prvo treba iskazivati osoba čije se izjave smatraju vjerodostojnima; c) dopušta se neposredno obraćanje suočenih osoba jedne drugoj, što može dovesti do neželjenih posljedica; d) u prostoriju u kojoj će se provesti suočavanje ne dovodi se najprije osoba za koju se pretpostavlja da govori istinu. Davanjem prednosti ulaska takvoj osobi postiže se bolji psihološki učinak, jer se takvu osobu može pripremiti za susret s osobom koja laže; e) suočenje treba biti trenutak iznenađenja za osumnjičenika ili osobu za koju se pretpostavlja da laže što nije slučaj, ako te osobe prerano saznaju za suočenje i pripreme se za njega; f) ne postavljaju se jednostavna i razumljiva pitanja nego neprimjerena tzv. zakučasta pitanja, koja ne dovode do otkrivanja istine; g) pitanja se ne postavljaju redoslijedom koji omogućava postupno objašnjavanje proturječnosti u iskazima; h) suočanim osobama dozvoljava se da daju uvijene i višeznačne odgovore; i) ne vodi se dovoljno računa o vrsti događaja/krivičnog djela u vezi s kojim se vrši suočenje; j) ne provode se tzv. selektirana suočenja (u odnosu na najvažnije dijelove događaja); k) ne rade se pripremni planovi suočenja i odgovarajuća lista pitanja; l) u zapisnicima o suočenju se ne navodi da li se suočene osobe poznaju, od kada i kakvi ih odnosi eventualno povezuju itd.; m) u zapisnicima o suočavanju ne konstatiraju se vanjske reakcije suočanih osoba (govor ti-

- jela); n) koji puta se javlja nedostatak sredstava za tehničku registraciju kada je to propisano ili dopušteno (važni slučajevi); o) općenito ne vodi se dovoljno računa o protokoliranju i dokumentiranju tijeka i rezultata suočavanja u skladu s pozitivnim propisima i zahtjevima pravila kriminalistike.
14. Kod ispitivanja svjedoka koji lažu ne vodi se dovoljno računa o tzv. energiji otpora, inteligenciji i volji za otporom, o čemu ovisi taktika suočavanja.
 15. Kod izrade plana (programa) ispitivanja ne vodi se dovoljno računa o individualnosti plana koja proizlazi iz raznovrsnosti raznih elemenata od kojih se sastoje konstrukcije pojedinih kriminalnih događaja ili krivičnih djela koji su predmet postupka. Drugim riječima, plan se ne doživljava kao dinamička kategorija.
 16. Ne vodi se dovoljno računa o dinamičnosti programa ispitivanja koja se sastoji u njegovom neprekidnom preoblikovanju u zavisnosti od rezultata ispitivanja i rezultata drugih mjera i radnji poduzetih u konkretnom postupku. Plan ispitivanja mora biti plastična i gipka tvorevina, čiji se oblik ne prestano mijenja u vezi s rezultatima postupka.
 17. Ispitivanju se pristupa iako nisu prikupljene sve potrebne informacije.
 18. Kod uzimanja izjava ne vrši se dopuna hijerarhije nekih pojmova npr. pojma „loše vrijeme“ u smislu njegovih sastavnih elemenata kao što su: temperatura, oborine, stupanj naoblake, vidljivost, čujnost i sl.
 19. Kod primjene kriterija ocjene vjerodostojnosti iskaza koriste se samo glavni kriteriji tj. logične vrijednosti iskaza, a ne i mnogi pomoćni kriteriji kao što su: 1) Ocjena nekih osobina osobe koja daje iskaz (pretpostavljena razina inteligencije, opće znanje, istinoljubivost, podložnost sugestiji, stupanj neurotičnosti, moć načina zapažanja, dob, spol i dr.); 2) Ocjena načina davanja iskaza (dužina izgovorenog teksta, gramatičke proporcije među rečenicama, način izražavanja, intonacija glasa, mimika i pantomimika, emocionalnost izjave i dr.); 3) Ocjena uvjeta u kojima se daje iskaz (redoslijed ispitivanja, neophodnost korištenja prevoditelja i sl.); i 4) Ocjena načina uzimanja iskaza (vrsta taktike koju provodi ispitivač, što očekuje i kako se postavlja prema ispitaniku, emocionalni odnos ispitivača prema ispitaniku i sl.).
 20. Kod ispitivanja svjedoka ne vodi se dovoljno računa o teoriji međuljudske komunikacije po pitanju opće funkcije govornog teksta kroz kategorije detaljnih funkcija kao što su: deskriptivna (simbolička, referencijalna ili opisna), ekspresijska, uvjeravanja, metatekstovna funkcija i kontaktna funkcija.
 21. Ne vodi se dovoljno računa o istinitosti iskaza, njegovoj vjerodostojnosti i osobi koja daje iskaz. Ocjena iskaza osoba ne vrši se uspoređivanjem s drugim do tog časa utvrđenim činjenicama i dokazima i putem analize samog iskaza u skladu s naučnim i logičkim principima i zakonima.
 22. Ne vodi se računa o primjeni principa srazmjernosti.
 23. Ne vodi se dovoljno računa o mogućnosti suglasnog krivotvorenja sjećanja svjedoka. To su slučajevi u kojima prije ispitivanja nije postojao kontakt među svjedocima, a oni daju relativno suglasne iskaze. Uzrok leži u općoj

- težnji pamćenja da individualni utisak koji je izbljedio nadomjesti tipskim utiskom.
24. Ne vodi se računa o „krivulji zaboravljanja“ pa se razgovor s osobom nepotrebno odlaže.
 25. Taktika i tehnika ispitivanja ne prilagođava se pojedinim stadijima postupka (heurističko-silogistički aspekt). Psihologija pojedinih ovlaštenih službenih osoba organa represije međusobno se razlikuje, o čemu se ne vodi računa.
 26. Ne vodi se računa o činjenici da je stav ispitanika uvjetovan njegovom ulogom i položajem u vrijeme ispitivanja.
 27. Ne vodi se dovoljno računa o tipologiji svjedoka.
 28. Ne vodi se računa da kostur ispitivanja čini 9 zlatnih pitanja kriminalistike.
 29. Ne pridržava se načela postepenog saznanja istine.
 30. Ispitivači se previše oslanjaju na osobu ispitanika, a ne na sadržaj iskaza.
 31. Ne vodi se dovoljno računa o opsegu i točnosti svjedočenja.
 32. Ne vodi se dovoljno računa o ulozi prvog ispitivanja i njegovom utjecaju na kasnije iskaze.
 33. Ne razlikuju se tzv. „rupe u ispitivanju“ od proturječnosti kod ispitivanja iste osobe.
 34. Ne vodi se dovoljno računa o mogućnosti ranijeg dogovora između svjedoka i sudionika u događaju koji se u pravilu manifestira u slaganju većeg broja iskaza o bitnim pitanjima, kada prikaz događaja odudara od ličnosti ispitanika, kada su priopćenja dana kao po obrascima stereotipno, bezborno i bez pojedinosti, ili kada ispitanik upotrebljava za njega netipične izraze, tj. one koji inače nisu prisutni u njegovom uobičajenom svakodnevnom rječniku.
 35. Zaboravlja se da kod pojedinih kategorija događaja su vrlo utjecajni momenti mjesto i vrijeme ispitivanja i da pri tome ispitivanja na mjestu događaja zbog mogućnosti istovremene ili naknadne provjerljivosti navoda ispitanika imaju posebno značenje. Takva ispitivanja traže iskusne i kvalificirane ispitivače, jer u pravilu otpada mogućnost detaljnog planiranja ispitivanja.
 36. Zaboravlja se da prva ispitivanja u pravilu s naglašenim heurističkim karakterom moraju biti usmjerena na utvrđivanje dinamičkog kauzalnog sklopa mehanizma izvršenja događaja.
 37. Način unošenja činjenica u zapisnik nije iscrpan niti kronološki sukladan iskazu svjedoka. Ne vodi se računa o tome da iscrpnost sadržaja zapisnika o ispitivanju svjedoka koja rezultira iz ispitivanja ne ovisi samo o tome koliko je svjedok opazio i razumio ono što je opazio, nego i o tome koliko je opažene sadržaje mogao reproducirati. Opsežnost iskaza ovisi i o činjenici kako komunikacijski partneri ispitivač i ispitanik u tijeku ispitivanja oblikuju svoje držanje prilikom postavljanja pitanja i davanja odgovora i kako od različitih verzija zbivanja oblikuju svoju diskusiju, kako stvaraju svoj stav o slučaju. Pri tome postoje brojni potezi oblikovanja držanja koji su u vezi s osobnim dispozicijama ličnosti sudionika ispitivanja s odgovarajućim proc-

- jenama svakog partnera ispitivača i ispitanika, o čemu se također ne vodi dovoljno računa.
38. Kod sastavljanja zapisnika o ispitivanju svjedoka zaboravlja se da tom zapisniku, u pravilu, pripadaju 3 funkcije: 1). Da konstruira kriminalni slučaj, 2). Da služi kao temelj za daljnji postupak i izvođenje dokaza i 3). Da bude sredstvo komunikacije između pojedinih stručnjaka i instanci (policija, tužilaštvo, sud, eksperti).
 39. Pogrešna je praksa da kvaliteta zapisnika o ispitivanju varira ovisno o težini konkretnog događaja (slučaja).
 40. Kod ispitivanja ne primjenjuju se dopuštene i priznate metode za pobuđivanje sjećanja kao što su: metoda asocijacije ideja, rekonstruktivna metoda događaja, ispisivanje svega što se svjedok sjeti, podsjećanje događaja u različitom redoslijedu i mijenjaju stajališta.
 41. Prilikom utvrđivanja pouzdanosti iskaza svjedoka očevidaca ne uzimaju se u obzir i ne razmatraju čimbenici, odnosno ne utvrđuju određeni čimbenici koji su relevantni za utvrđivanje pouzdanosti iskaza, kao što su: (1) da li je svjedok promatrao događaj ili osobnu, odnosno neki drugi objekt pod uvjetima koji su mu omogućili da pažljivo promatra; (2) s kakvim stupnjem pažnje je svjedok promatrao sporni događaj ili drugi objekt; (3) provjeravanje kolika je točnost opisa događaja i opaženih objekata koje je svjedok dao neposredno nakon događaja; (4) utvrđivanje koliko je proteklo vremena između događaja i davanja iskaza, odnosno vršenja identifikacije; (5) koliki je stupanj sigurnosti svjedoka u postupku identifikacije; (6) koliko dugo je svjedok promatrao događaj ili drugi objekt na temelju njegove procjene ili izjava drugih osoba itd.
 42. Ne primjenjuju se tzv. „luping“ tehnika kada je to indicirano. Ta se tehnika sastoji u tome, da u tijeku ispitivanja ispitivač „prijeđe“ na neku drugu temu i onda se nakon nekog vremena vrati na istu temu, ali pod drugim uglom npr. preformulacijom pitanja.
 43. Ne koriste se tzv. „mamac“ pitanja. To su ona kojima se ispitanik navodi na moguće dokaze koji ga mogu povezati s djelom ili mjestom izvršenja i sl.
 44. Ne vodi se dovoljno računa o tzv. srži izjave. To je ono u izjavi što je za osobu koja daje izjavu posebno važno. Ona igra ulogu kod ocjene vjerodostojnosti iskaza.
 45. Kod sastavljanja pismena ne vodi se računa o tzv. „nevođenim izjavama“. To su izjave osoba koje iskazuju o percipiranim (doživljenim) činjenicama bez nekog reda. Osoba ne iskazuje stvarnim činjeničnim i vremenskim redoslijedom kako se događaj odigrao. Treba ih kao takve fiksirati u izvornom obliku. Te izjave govore u prilog vjerodostojnosti sadržaja iskaza.
 46. Ne vodi se računa o tzv. „prinudnim situacijama“ u kojima se nalazi žrtva krivičnog djela koja je u lošem zdravstvenom stanju, a daje iskaz (obično u zdravstvenoj ustanovi). Ispitivač pa i liječnik koji odobrava razgovor koji se obavlja u zdravstvenoj ustanovi trebaju o tome voditi računa. Riječ je o netipičnosti mjesta razgovora, ograničenosti vremena razgovora, ograniče-

- nim psihofizičkim sposobnostima ispitanika i drugim situacijskim momentima.
47. Zaboravlja se da je ispitivanje svjedoka i žrtava delikta vrlo kompleksna radnja, koja obuhvaća različite načine pribavljanja izjava od raznih osoba i da pri tome veliku ulogu igraju modaliteti u kojima se ispitivanje ostvaruje (provodi). Modaliteti uključuju prije svega režim ispitivanja uvjetovan procesnim položajem osobe koju se ispituje (svjedok, žrtva, osumnjičenik).
 48. Zaboravlja se da su modaliteti ispitivanja svjedoka i žrtava determinirani i unutarnjom tehnologijom radnje ispitivanja, tj. da li je riječ o klasičnom obliku ispitivanja i bilježenja iskaza ili se iskaz bilježi tehničkim snimkama ili je riječ o tzv. zornom iskazu na kriminalnoj sceni i sl.
 49. Ne poštuje se načelo objektivnosti postupka. Ispitivanju se pristupa pristrano. Pristranost se primarno manifestira u vidu simpatija ili antipatija, „hallo efecta“, osvetoljubivosti, donošenja osobnih osuda itd. Navedeni subjektivni elementi iskrivljuju pravilnost rasuđivanja i odlučivanja, a time i objektivnost postupanja.
 50. Ispitivači nisu dovoljno uporni, ali ne tvrdoglavi ni autoritativni. Prisutni su koji puta razni oblici grubosti psihičke prirode. Zaboravlja se da način pristupa ispitaniku u velikoj mjeri određuje uspjeh razgovora. Nerijetko je prisutna nervoza i neutemeljena žurba i ne vodi se dovoljno računa o ciljevima razgovora i autoritetu organa represije.
 51. Ispitivanje nema istraživački karakter, što se posebno manifestira u nesklonosti ka postavljanju određenih pitanja.
 52. Ne postavljaju se jasna i određena pitanja. Često su pitanja nerazgovijetna (nerazumljiva). Sadržajem i formulacijom pitanja ispitaniku se nameće mišljenje ispitivača.
 53. Ne registriju se neka postavljena pitanja i dobiveni odgovori.
 54. Ne konstatira se govor tijela kada je to relevantno, npr. način na koji ispitanici iskazuju kao što su: ubrzan govor, polagan, oklijevajući tzv. peglanje riječi i sl.
 55. Prilikom ocjene sadržaja iskaza ne vodi se računa o stilu, intenzitetu i opsegu iskaza, brzini i sl. Zaboravlja se da je razgovor dvosmjernan proces u tijeku kojeg ispitanik šalje „signale“ ispitivaču, verbalne i neverbalne i obratno, ispitivač ispitaniku. Neverbalni signali omogućavaju dodatni stupanj kontrole iskaza ispitanika. Dakle, ne prati se stalno i ne dovodi u vezu verbalni iskaz s neverbalnim. Riječ je o simptomatskoj slici ispitanika, pri čemu posebnu ulogu igra facijalna ekspresija.
 56. Ne posvećuje se dovoljno pažnje utvrđivanju činjenica koje je ispitanik zapazio svojim osjetilima u odnosu na one do kojih je došao zaključivanjem naknadno, bilo razmišljanjem bilo razmjenom utisaka s drugim osobama.
 57. Ne vodi se dovoljno računa o mogućnosti prisustva fenomena identifikacije i projekcije afekata, kako na strani ispitivača, tako i ispitanika.
 58. Ne izbjegavaju se konfliktne situacije u vidu različitih oblika grubosti, uglavnom verbalnih kao što su: sarkazam i cinizam, povišeni ton, prijatnje, bahatost i sl., što odmaže saznanju istine.

59. Ne poštuje se načelo prilagodbe (adaptibilnosti) i tome da se postupci prikupljanja izjava ne smiju šablonizirati i standardizirati, jer je svaki kriminalni događaj/krivično djelo slučaj za sebe.
60. Ispitivači se ne čuvaju kalupa i shema u ispitivanju.
61. Koji puta se ne poštuje načelo verificiranja tvrdnji. Saznate činjenice prihvaćaju se bez odgovarajućih provjera (ocjena) „zdravo za gotovo“.
62. Ne vodi se računa o tome da nivo prvog kontakta ovisi o načinu pristupa i ophođenja i da uvelike određuje uspjeh razgovora. Nivo prvog kontakta zanemaruje se s etičkog i profesionalnog stanovišta.
63. Ispitanika se zbunjuje i dovodi u nepriliku na razne načine npr. upotrebom stranih riječi, latinskih izreka, stručnih termina iako upotreba tih izraza i riječi ne odgovara obrazovnom nivou i životnom iskustvu ispitanika. Ispitivanje prati upotreba neodgovarajuće terminologije. Koristi se previše služben jezik s obzirom na stilizaciju pitanja ili se upotrebljava terminologija koja je znatno iznad intelektualnih sposobnosti ispitanika. Takva komunikacija stvara psihološku barijeru između ispitivača i ispitanika.
64. Ispitivanje se ne prilagođava ispitanikovo predodžbi o događaju, obzirom na njegov pretpostavljeni simultani kapacitet, nego se postupa shematski kao da svi ispitanici imaju isti simultani kapacitet. Simultani kapacitet treba utvrditi na temelju aproksimativnog prvog utiska ispitivača.
65. Ispitanika se ne priprema za davanje iskaza i daje mu se premalo vremena da se koliko-toliko opusti i pripremi, te privikne na situaciju primarno u ambijentalnom smislu, kao i na ispitivača. Zanemaruje se, da kada je riječ o djeci, da je to u pravilu prvi službeni razgovor s ovlaštenom službenom osobom organa represije.
66. Naglo se prelazi na glavnu temu, nepotrebno se žuri i požuruje ispitanika i skraćuje vrijeme razgovora, što u pravilu rezultira informacijskim deficitom. Ispitanik ne smije osjetiti vremenski tjesnac i nedostatak vremena, jer su karakteristike takvog ispitivanja površnost i užurbanost što ide na štetu utvrđivanja istine.
67. Ispitivač preuzima dominirajuću ulogu, iako kriminalistička psihologija uči da treba izbjegavati čak i nagovještaj pokroviteljskog stava.
68. Ispitivač gubi kontrolu tijekom razgovora. Dopušta se ispitaniku da kontrolira tijek i taktiku razgovora. Ispitivači nisu dovoljno koncentrirani i ne kontroliraju svoje emocije i tenzije.
69. Koji puta ispitivači se upuštaju u nepotrebne rasprave, nadmetanja i nadmudrivanja s ispitanicima, čime se stvara „ratnička atmosfera“ koja ne vodi utvrđivanju istine.
70. Koji puta se ne odabire pravilno mjesto razgovora kao odlučujućeg stvarnog elementa kod iskaza osoba.
71. Na kraju razgovora ne postavlja se jedno opće pitanje, primjerice: „Postoji li još nešto u vezi s događajem čega se sjećate i smatrate da je važno za razjašnjavanje slučaja, a o tome nije bilo riječi?“

Prema našem mišljenju, a za operativne potrebe, kraći pregled pogrešaka sa operativnog stajališta mogao bi se sistematizirati u slijedećem: (1) razgovor se ne prilagođava predodžbi svjedoka o događaju koji je promatrao i o kojem iskazuje; (2) svjedoka se ne priprema pravilno za davanje iskaza; (3) ne vodi se dovoljno računa o kategoriji kriminalnog događaja ili krivičnog djela i odnosu svjedoka prema njima; (4) u uvodnom dijelu razgovora ne nastoji se utvrditi afinitet svjedoka; (5) naglo se prelazi na glavnu temu i ispitanika se požuruje na davanje iskaza i kada za to nema osnova; (6) zaboravlja se da je davanje iskaza pred organom represije za mnoge ispitanike proces s kojim se prvi puta susreću; (7) ispitivač preuzima dominirajuću ulogu ili gubi kontrolu nad razgovorom; (8) pogrešno se pretpostavlja da podudarnost iskaza više svjedoka (tzv. slaganje izjava) govori u prilog istinitosti iskaza. Prije može biti riječ o razmjeni utisaka, dogovoru i sl.; (9) na razgovor se ne gleda kao na proces interakcije između ispitivača i ispitanika; (10) ne sravnjuje se sadržaj iskaza s govorom tijela, nego se sadržaj iskaza uzima nekritički; (11) ispitanika se prilikom davanja slobodnog (globalnog) iskaza neosnovano prekida; (12) ispitivač prije ispitivanja izlaže svoju verziju događaja itd.

Pouzdanost djece kao svjedoka

Djeca i maloljetnici mogu biti koristan izvor informacija (Modly, et al, 2008.). Ipak stalno se izražavaju sumnje u pogledu točnosti iskaza djece, osobito kada je riječ o djeci žrtvama. Razlog leži u tome što se sumnja, da, iza izjava djece stoje odrasle osobe koje im sugeriraju iskaz, ili što djeca nastoje da izbjegnu neugodnosti i kaznu. S druge strane, djeca često opovrgavaju dati iskaz. Također, djeca žrtve, neke dijelove događaja potpuno potiskuju, a neke teško svrstavaju u vremenske okvire (Modly, i Bojanić, 2005.). Starija djeca bolje pamte od mlađe djece. U pogledu donje granice pouzdanosti svjedočenja djece utvrđeno je, da se čak i trogodišnja djeca mogu sjetiti događaja u doziranom obujmu. Manja djeca se prisjećaju manje detalja i pamte više središnje nego periferne događaje u usporedbi sa starijom djecom.

Smatra se da će djeca prije negirati realne događaje koje percipiraju kao traumatske ili neprihvatljive, nego izmišljati ono što se dogodilo. Djeci do tri godine nedostaju vještine komuniciranja i pamćenja da bi mogla biti pouzdani svjedoci. Utvrđeno je da djeca predškolske dobi često ne mogu reći gdje se viktimizacija dogodila. Dijete se može unutar jednog intervjua prisjetiti detalja iz dva ili više incidenata i prikazati ih u jednom kontekstu.

Pamćenje predškolske djece u pravilu nije kronološko (po vremenskom slijedu) jer nemaju razvijenu orijentaciju o vremenu, te se ne mogu sjetiti točnog kronološkog slijeda događaja. Ispitivači, kada djetetu postavljaju pitanja o značajnim događajima vezanim uz zlostavljanje, moraju ih postaviti na način koji će pomoći djetetu da organizira mišljenje koje je primjereno nivou djetetovog razvoja, a ne nivou odrasle osobe. Mnoga djeca predškolske dobi se zbunjuju na pitanje: „Kada se to dogodilo?“. Prema našem mišljenju, da bi se djetetu pomoglo da približno odredi vrijeme incidenta treba ga pitati o rođendanima, praznicima, godišnjim dobima, danu, noći,

vremenu ručka ili odlaska na spavanje, ili da li se to dogodilo kada je vani bilo toplo ili hladno itd.

Stalno treba imati u vidu da je pažnja predškolske djece ograničena. Ispitivač treba biti fleksibilan i raditi češće prekide tijekom intervjua, pa i dozvoliti da dijete provjери kako ga roditelji čekaju u hodniku i sl. Da je dijete anksiozno može se vidjeti po tome što je distraktibilno ili trčkara uokolo, što predstavlja djetetovu obranu, a ne zločestoću ili nekooperativnost. Iz izloženog je vidljivo o čemu sve moraju voditi računa ispitivači djece.

Ocjena vjerodostojnosti iskaza djece svjedoka

Kao i kod odraslih osoba, ocjena vjerodostojnosti iskaza može se obavljati na dva načina (Modly, et al. 2008.): (1) Prema prvom načinu upoređuje se sadržaj iskaza s drugim do tada utvrđenim činjenicama (dokazima) i (2) Prema drugom, provodi se analiza samog sadržaja iskaza. Ocjena vjerodostojnosti iskaza putem uspoređivanja njegovog sadržaja s drugim dokazima oslanja se više na logiku, nego na psihologiju. Najprije se uz pomoć pravila logike razmatra je li iskaz, ili njegov veći dio, proturječan važećim logičkim i naučnim načelima i zakonima. Zatim se gleda negira li iskaz činjenične stavove za koje je već utvrđeno da su istiniti. Nadalje, gleda se da li je iskaz vjerojatan u smislu vjerojatnosti drugih već evidentiranih činjenica. Ocjenuje se i da li novi dobiveni iskaz ili njegov dio otklanja proturječnosti između ranije i kasnije izvedenih dokaza, te objašnjava li iskaz ranije neobjašnjivu pojavu ili je objašnjava svestranije, dublje i potpunije. Konačno, cijeni se omogućava li iskaz predviđanje ranije nepredvidive pojave ili barem njeno potpunije i točnije predviđanje.

Prilikom ocjene vjerodostojnosti iskaza osoba obično se koriste sljedeći kriteriji (Modly, et al. 2008.): (1) analize sadržaja iskaza, (2) ocjena osobnosti osobe koja daje iskaz, (3) motivacija za davanje iskaza, (4) situacija vezana uz davanje iskaza u vidu vanjskih objektivnih manifestacija, kao što su: mimika, gestikulacija (pantomima), način govora, brzina govora i sl., cjelokupna motorika, o čemu je već bilo riječi. Smatra se da je analiza sadržaja iskaza najprikladnija metoda za ispitivanje vjerodostojnosti iskaza. Prelazi potrebe ovog rada da se detaljnije govori o uvjetima vjerodostojnosti iskaza, znakovima laganja, kriterijima istine i sl.

Ispitivanje djece kao oblik kriminalističke procedure

Ispitivanje djece je oblik kriminalističke procedure pod kojom podrazumijevamo kriminalističko istraživanje činjeničnih okolnosti koje direktno ili indirektno ukazuju na postojanje kriminalnog događaja ili krivičnog djela i/ili učinioca. Važnu ulogu igra struktura istraživanja. Srž je kriminalističke procedure (istraživanja) otkrivanje novog nepoznatog. Ta djelatnost obilježena je istodobnom i sukcesivnom primjenom spoznajnih funkcija promatranja, mišljenja i prakse. Kriminalistička procedura se može odvijati na neformalan (primarno po pravilima kriminalistike) i na formalan

način (po odredbama pozitivnih propisa). Sistem istraživanja kriminalnih događaja ili krivičnih djela direktno je uvjetovan elementima tih događaja u pozitivnom pravu, primarno krivičnom. Za uspješno provođenje kriminalističke procedure traži se dobro poznavanje kriminalističkog, sudsko-medicinskog, kriminološkog, psihološkog i drugih srodnih područja.

Temeljni koncept kriminalističke procedure temelji se na polaženju od polaznih dokaznih informacija (primarno indicijalnog karaktera) i njihove transformacije do dokaza u procesnom smislu. Stalno treba voditi računa o fazama kriminalističkih procedura (Modly, et al. 2008.): (1) primarnoj, prije događaja, (2) sekundarnoj u tijeku događaja i (3) tercijarnoj nakon događaja, koja ima rekonstruktivan karakter. Pri provođenju rekonstruktivne faze kod ispitivanja djece treba posebno voditi računa o: (1) specifičnostima kriminalnog događaja (njegova vrsta), (2) specifičnostima odvijanja događaja, (2) rezultatima analiza dokaza, (4) tome treba li raditi samo djelomičnu rekonstrukciju događaja ili ne?, (5) potrebi specijaliziranog utvrđivanja činjenica itd.

Stalno treba imati u vidu da su kriminalističke procedure postupci s brojnim fazama neformalne i formalno-procesne prirode u kojima ključnu ulogu igraju brojne informacije iz personalnih i materijalnih izvora informacija. Kriminalističke procedure su niz mjera i radnji i ocjena rezultata tih radnji, od polaznih saznanja o događaju do davanja kriminalističke diferencijalne dijagnoze (teorije o zločinu) i prognoze. S informacijskog stanovišta, polazne situacije variraju od skromnih i nepotpunih informacija, tako da je koji puta upitno postojanje kriminalnog događaja ili krivičnog djela, do onih kod kojih je odmah očigledno da je riječ o kriminalnom događaju ili krivičnom djelu.

Kod kriminalističkih procedura treba voditi računa o operativnim i istražnim situacijama. Riječ je o cjelokupnosti uvjeta pod kojima se u datom trenutku vodi postupak (neformalni ili formalni). To je dinamički sistem objektivnih i subjektivnih čimbenika organizacijske, informacijske i dokazne prirode. Ta cjelokupnost uvjeta s taktičko-tehničkog stanovišta utječe na izbor taktičkih rješenja (taktičkih načina i kombinacija). Postoje različite klasifikacije tih situacija. Najvažnija je ona klasifikacija koja ih dijeli na tipične i individualne (Modly, et al., 2008.).

Događaji koji se obrađuju u okvirima kriminalističkih procedura, često su vrlo složene strukture i zahtijevaju planski, sistematski koncipiran i organiziran pristup, osobito kada je riječ o djeci kao izvorima informacija. Provođenje kriminalističkih procedura danas je sve više primjena nauke i vještina. Kada se govori o kriminalističkim procedurama kod pojedinih kategorija događaja (kriminalnih ili krivičnih), riječ je o konkretnim obrascima postupanja, shemama (algoritmima), koji spadaju u kriminalističke metodike. Te metodike su specijalizirani model otkrivanja i dokazivanja pojedinih kategorija krivičnih djela s težištem na fenomenološkim obilježjima delikata uvjetovanih mjestom, vremenom, načinom i sredstvom izvršenja, oblikom krivnje i drugim okolnostima i identifikacijskim mjerama i radnjama. Riječ je o sred-

stvima i interakcijama kojima se služe kriminalisti. Pri tome se u ovom radu pod kriminalistima podrazumijevaju sve one ovlaštene osobe organa represije, koje su u okviru svojih poslova moraju koristiti postulatima kriminalističke nauke. Kada je riječ o djeci kao izvorima informacija, sve rečeno treba primjenjivati kroz optiku djece s obzirom na njihovu dob i ostale kvalitete ili nekvalitete (Modly, et al. 2008.).

Unutar općeg modela istraživanja krivičnih djela postoje hodogrami posebnih aplikativnih programa istraživanja koji su vezani tipom (kategorijom) krivičnih djela. Važnu ulogu igra proces konstruktivizacije. To je složeni misaoni proces neposredno vezan s operativnom i procesnom djelatnošću ovlaštenih službenih osoba uz pomoć kojega se na temelju postupka individualizacije i identifikacije, razlikovanja, analize i sinteze, apstrakcije i približne generalizacije utvrđuju granice među pojedinim predmetima, njihovim svojstvima i odnosima, radi boljeg operiranja s njima (Modly et al. 2008.).

Uspješno provođenje kriminalističkih procedura usko je vezano uz procjenu određenih situacija. Opseg procjenjivanja zavisi od opsežnosti raspoloživih informacija i podataka, tzv. fond podataka, kao i složenosti konkretne situacije i zadataka. Za objašnjenje kriminogeneze konkretnog delikta treba napraviti najfinije raščlanjivanje delikta, osobito tehnike izvršenja tzv. tehnički modus operandi. Stalno treba uspoređivati raspoložive podatke.

Djeca svjedoci ili žrtve, zavisno o svom psihofizičkom statusu i stanju u kome se nalaze trebala bi opisati način odvijanja događaja i stil rada izvršitelja, a zavisno o dobi trebala bi dati i svoje mišljenje i pretpostavke (dojmove) o ličnosti izvršitelja. Sadržaj dječjih iskaza treba uzeti s rezervom i interpretirati ga uz pomoć psihologa ili neke druge stručne osobe. Riječ je o analitičkoj djelatnosti ovlaštenih službenih osoba. Ta njihova misaona djelatnost traži sposobnost međusobnog povezivanja pojedinih podataka i na temelju toga traženje novih informacija.

Kriminalističke procedure u kojima se kao svjedoci javljaju djeca treba provoditi brzo, ali ne brzopletu, uz maksimalno šticeenje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava. Stalno treba imati u vidu da djeca imaju ista prava kao i odrasle osobe. Ispitivanje djece ne smije prerasti u traumatski doživljaj. Psihološki kapacitet djece u smislu točnosti i opsega svjedočenja nije isti kao kod odraslih osoba, što traži utvrđivanje prikladnosti svjedoka za davanje iskaza. Uvijek treba utvrditi stupanj iskustva svjedoka. Treba imati u vidu da sjećanja svjedoka i oštećenog mogu biti konstrukcije koje služe opravdavanju stavova. Stalno treba voditi računa o mogućnosti psihološkog i tjelesnog utjecaja na osobu ispitanika, kao i atmosferu i situaciju u tijeku ispitivanja. Tako npr. na svjedoke se može utjecati riječima u smislu terminologije koja se koristi. Izbor riječi je vrlo važan i mora biti primjeren profilu djeteta koje daje iskaz. Riječi mogu kod djece (i kod odraslih) izazvati : pozitivna, neutralna i negativna raspoloženja. Izbor riječi ima i znatan uticaj i na atmosferu ispitivanja, a time i na rezultat izjave. Iskazi djece sadrže svjesne i nesvjesne neistine. Odgoj i životne prilike usmjeravaju interese na određene događaje i detalje.

Umjesto zaključka

Iskaz djece je relativno siguran dokaz. Djeca su kao izvori informacija problematična. Ulogu igra dob, spol, obrazovanje, stanje osjetila, kojim osjetilima je promatran događaj itd. Pravni propisi određuju pravni status ispitivača, a kriminalistička nauka stručni profil. Važnu ulogu igra događaj koji je dijete promatralo (običan događaj, kažnjivi događaj, gadljivi događaj, neka grozota i sl.). Relevantnost djetetovog opažanja uvjetovana je događajem npr. kod požara dim, plamen i sl. Ulogu igraju uvjeti pod kojima je opažano: ambijentalni (otvoreni i zatvoreni prostori; vremenske prilike i uvjeti vidljivosti, čujnosti i sl.); različite pokretne i fiksne prepreke, buka i sl.; vrijeme akomodacije osjetila i drugo.

Pored navedenog važne su osobitosti na strani svjedoka koji je opažao, kao što su: intelektualna svojstva, predrasude, empatija, pripremljenost na događaj, osobni model (profil), sklonost ili nesklonost prema nekome, stanje emocija, osobito fundamentalnih strah, bijes, radost, tuga, gađenje, iznenađenje i dr. Važno je istaći da i način na koji su svjedoci percipirali događaj, utječu na njihovo sjećanje.

Tipovi (razredi) ljudi igraju znatnu ulogu kod ispitivanja. Riječ je o utisku koji pojedine osobe ostavljaju na treće osobe. Kriminalisti poznaju brojne tipove, a za ilustraciju se navode neki: iskreni, otvoreni, ugodni, obzirni, ljubazni, jednostavni, tihi, miroljubivi, sretni itd. S druge strane javljaju se sebični, nesmotreni, neuviđavni, nemarni, dominantni, diktatorski, brutalni, zanovijetala, tvrdoglavi, jezičavi, agresivni i sl. Ova tipologija je u dijelu interesantna kod odabira taktike razgovora. Riječ je o svojevrsnoj psihičkoj klasifikaciji osoba od strane kriminalista praktičara.

Važnu ulogu igraju i tzv. poželjne osobine ispitivača: (1) stručna osposobljenost, poznavanje pravnih propisa i psihologije ličnosti, vještine kod postavljanja pitanja, sposobnost uvjeravanja i zapažanja detalja i njihovo analitičko i logičko kombiniranje i povezivanje u međusobne odnose, dobro memoriranje i logičko zaključivanje, umjerenost autoritativnosti, obazrivost, pravilno korištenje ovlaštenja, diskrecija i skeptičnost itd., (2) posjedovanje osjećaja odgovornosti, svijest o vlastitoj društvenoj ulozi, veliko strpljenje, osjećaj za pravdu, prilagodljivost, upornost, osobno poštenje i komunikativnost itd. i (3) prihvatljiv tjelesni izgled, umjerenost u odijevanju i ponašanju, spremnost da se pomogne drugom, prijaznost itd. Ispitivač treba biti stabilna i zrela ličnost s osobinama koje treba imati svaki dobar službenik. Ne-poželjne osobine ispitivača bile bi: agresivnost, neurotičnost, sumnjičavost, predrasude prema narodima, rasama, religijama, zanimanjima, sklonost primjeni fizičke i psihičke sile, pretjerana autoritativnost i službenost, hvalisavost, indiskretnost itd.

Smatra se, da se osnove karaktera formiraju do kraja treće godine života. Djeca znaju biti egocentrična i povodljiva. Kod znatnog broja postoji jaka težnja za isticanjem i želja za uzbudljivim doživljajima. Rasuđivanje često nije samostalno. U pubertetu je prisutna subjektivnost. Manja djeca često žive u svijetu jako udaljenom od svijeta odraslih ljudi itd. o čemu treba stalno voditi računa kod ispitivanja djece.

U ovom radu ukratko je navedeno ono što bi ovlaštene službene osobe organa represije trebale znati o ispitivanju djece. Konzultirajući raniju i noviju stručnu literaturu iz obrađenog područja autori su stekli dojam da teoretičari nedovoljno poznaju procedure ispitivanja u praksi, a praktičari nedovoljno poznaju teoretsku pozadinu procesa ispitivanja djece.

Popis korištene literature :

1. Aleksić, Ž. i Škulić, M. (2007.). *Kriminalistika*, Beograd, Službeni glasnik.
2. Bayer, V. (1978). *Jugoslavensko krivično procesno pravo*, knjiga II, Informator, Zagreb;
3. Gordon, N. J. i dr. (2002.). *Effective Interviewing and Interrogation Techniques*, New York: Academic Press;
4. Grassberger, R. (1958.) *Psychologie des Strafverfahrens*, Wien: Springer.
5. Herren, R. (1977.) *Kriminalist kao poznavalac ljudi* (prijevod sa njemačkog). *Izbor članaka iz stranih časopisa*. Zagreb: god. 17. broj 1. Str. 59 – 69.
6. Krivokapić, V. (2005.) *Kriminalistička taktika*. Beograd: Policijska Akademija;
7. Krivokapić, V. (1997.) *Kriminalistička taktika II*. Beograd: Policijska Akademija
8. Maleš, D. (2001.) *Konvencija o pravima djeteta*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
9. Modly, D. (1998.) *Kriminalistička metodika*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka;
10. Modly, D. (1999.) *Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog čudoređa na štetu djece i maloljetnika*, uloga stvarnih dokaza. *Krimarak* br. 6. Zagreb, MUP RH.
11. Modly, D., Bojanić, N. (2005.) *Polazni elementi kriminalističkog istraživanja nasilja nad djecom, i zlostavljanja djece.*, Beograd: *Nauka – Bezbednost – Policija*, Vol. 10, br. 3. Str. 73 – 94.
12. Modly, D. i dr. (2008.) *Kriminalistički rječnik*, Strukovna udruga kriminalista, Zagreb.
13. Marković, T. (1972.) *Kriminalistika*. Zagreb: MUP RH.
14. Pavišić, B. i Modly, D. (1999.) *Kriminalistika*. Rijeka: Pravni fakultet.
15. Pavišić, B, Modly, D. i Veić, P. (2006.) *Kriminalistika*. Knjiga prva, (Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Zagreb: Golden Marketing Tehnička.
16. Roso, Z. (1995.) *Informativni razgovor i intervju*. Zagreb: MUP, RH.
17. Sattar, G. i Bull, R. (1995.) *Preparing the Child Witness*. *Policing Today*, Vol. 11(3), pp 155-170.
18. Vodinelić, V. i Aleksić, Ž. (1990) *Kriminalistika*. Zagreb: Informator.
19. Vodinelić, V. (1956.) *Kriminalistička taktika*. Beograd: Škola za unutrašnju upravu;
20. Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10.;
21. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10.;
22. Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta, broj: 10/03, 45/04, 06/05, 21/10.;

Biografija

dr Nebojša Bojanić, vanredni profesor Fakulteta za kriminalistiku kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu i šef katedre za kriminalistiku na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Autor je više naučnih i stručnih radova iz oblasti kriminalistike.

dr Duško Modly, redovni profesor u mirovini Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, Predavač po pozivu na Sveučilišnom diplomskom studiju Forenzičkih znanosti u Splitu, predavač po pozivu na postdiplomskim studijima Pravnog fakulteta u Rijeci i predavač po pozivu na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije univerziteta u Sarajevu. Autor više naučnih i stručnih radova iz oblasti kriminalistike.